
CRNOGORSKA PRIVREDA U 2016. GODINI rezultati, izazovi, mogućnosti

CRNOGORSKA PRIVREDA U 2016. GODINI

rezultati, izazovi, mogućnosti

SADRŽAJ

UVOD	7
1. STANJE U EKONOMIJI	8
1.1. Makroekonomski indikatori	8
1.2. Poslovanje po sektorima	10
1.2.1. Poljoprivreda i prehrambena industrija	10
1.2.2. Šumarstvo i drvoprerađivačarstvo	11
1.2.3. Energetika, rudarstvo i metalurgija	12
1.2.4. Trgovina	13
1.2.5. Turizam i ugostiteljstvo	15
1.2.6. Saobraćaj	18
1.2.7. Informaciono-komunikacione tehnologije	20
1.2.8. Bankarstvo	21
1.2.9. Građevinarstvo	22
1.2.10. Komunalne usluge	23
1.2.11. Logistika i poslovi zastupanja pred carinskim organom	24
1.2.12. Mala i srednja preduzeća	26
1.3. Poslovni ambijent	28
1.4. Likvidnost	39
1.5. Konkurentnost, razmjena roba i usluga	40
1.5.1. Konkurentnost	40
1.5.2. Robna razmjena sa inostranstvom	42
1.5.3. Razmjena usluga	45
1.6. Strane direktne investicije	46
1.7. Obrazovanje	48

2. POTENCIJALI RASTA	51
2.1. Usluge	51
2.1.1. Turizam	51
2.1.2. Informaciono-komunikacione tehnologije	53
2.1.3. Građevinarstvo	54
2.2. Prerađivačka industrija	55
2.2.1. Poljoprivreda i prehrambena industrija	55
2.2.2. Prerada drveta i proizvodnja namještaja	56
2.2.3. Prerada metala	57
2.3. Regionalno povezivanje	58
2.3.1. Saobraćaj	58
2.3.2. Energetika	59
3. KONSTATACIJE I PREPORUKE	61

CRNOGORSKA PRIVREDA U 2016. GODINI rezultati, izazovi, mogućnosti

UVOD

Privredna komora Crne Gore, u okviru svojih redovnih programskih aktivnosti, kontinuirano prati poslovanje privrede, te kao rezultat analize podataka, saopštenih stavova i sopstvenih istraživanja, godišnje priprema sveobuhvatne informacije sa predlozima mjera za unapređenje uslova za realizaciju poslovnih aktivnosti.

Informacija „Crnogorska privreda u 2016. godini - rezultati, izazovi, mogućnosti“ sadrži analizu stanja u ekonomiji kroz sagledavanje makroekonomskih pokazatelja, pregled poslovanja po sektorima, poslovni ambijent, likvidnost, konkurentnost, razmjenu roba i usluga, te strane direktne investicije. Drugim dijelom informacije obuhvaćeni su potencijali rasta u sektoru usluga, prerađivačke industrije, kao i potencijali rasta kroz regionalno povezivanje odnosno projekte u sektoru saobraćaja i energetike. U namjeri da pružimo konkretan doprinos kreiranju povoljnijeg poslovnog ambijenta, u posljednjem dijelu dati su predlozi i preporuke.

1. STANJE U EKONOMIJI

1.1. MAKROEKONOMSKI INDIKATORI

Makroekonomska kretanja u ovoj godini karakteriše rast većine indikatora: bruto domaćeg proizvoda, zaposlenosti, zarada, obima usluga, posebno u turizmu, građevinarstvu i saobraćaju, te rast depozita i aktive banaka.

Bruto domaći proizvod je u 2015. godini ostvario realan rast od 3,4%, a još dinamičniji rast se očekuje u 2016.godini. Rastu BDP-a posebno treba da doprinese rast u sektoru građevinarstva, zbog izvođenja glavnih radova na dionici autoputa, zatim turizam sa značajnim multiplikativnim efektima na cjelokupnu privredu, rast proizvodnje u ostalim sektorima, povećana kreditna aktivnost banaka, te priliv stranih direktnih investicija.

Tabela 1: Makroekonomski indikatori

Izvor: MONSTAT, CBCG, * Min.finansija

	2014.	2015.	I-IX 2016.
BDP u mil. eura	3.458	3.625	3.735*
BDP po stanovniku	5.561	5.826	-
Realan rast u %	1,8	3,4	-
Industrija rast u %	-11,4	7,9	-5,2
Zaposlenost	173.595	175.617	177.915
Stopa nezaposlenosti %	15,0	17,2	19,42
Prosječna zarada neto u eurima	477	480	502
Priliv SDI u mil. eura	498,1	757,4	551,9
Neto SDI u mil. eura	353,9	619,3	281,9
Tekući račun platnog bilansa	525,8	-482,8	-418,2
Saldo roba u mil.eura	-1.376,4	-1.463,5	-1.265,7
Saldo usluga u mil.eura	690,3	789,2	748,5
Suficit/deficit budžeta u mil. eura	103,0	-291,3	-24,0
Suficit/deficit/BDP u %	3,0	-8,0	-0,6
Spoljni dug /BDP %	45,2	53,97	53,42

Industrijska proizvodnja je za deset mjeseci bila niža za 5,2% u odnosu na isti period prethodne godine, pri čemu su sva tri sektora zabilježila nižu proizvodnju i to: vađenje ruda za 22,8%, snabdjevanje električnom energijom za 1,1% i prerađivačka industrija za 6,1%.

U sektoru prerađivačke industrije, pored zabilježenih negativnih rezultata, rast je postignut u pet oblasti: proizvodnji prehrambenih proizvoda 9,1%, proizvodnji proizvoda od drveta 12,7%, proizvodnji proizvoda od papira 19,3%, proizvodnji osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata od 3,5% i proizvodnji kože i predmeta od

kože za 120,0%.

Kretanje cijena posljednjih godina je uravnoteženo, što kao rezultat ima niske stope inflacije. Inflacija, mjerena indeksom potrošačkih cijena, u oktobru mjesecu je iznosila 0,3% u odnosu na septembar, dok je stopa infacije u oktobru u odnosu na isti mjesec prethodne godine bila u prosjeku veća za 0,2%.

Prosječan broj zaposlenih za deset mjeseci 2016. u odnosu na isti period prethodne godine veći je 1%, a bilo je 177.915 prosječno zaposlenih lica. Rast broja zaposlenih je zabilježen u 13 sektora, a najveći je ostvaren u sektoru – građevinarstvo 8,5% i saobraćaj i skladištenje 4,5%.

Jedan od glavnih problema crnogorske ekonomije je visoka nezaposlenost, posebno mladih i obrazovanih lica. Na evidenciji Zavoda za zapošljavanje je u periodu januar-oktobar 2016. godine prosječno bilo 41.788 nezaposlenih, što je više za 24% u odnosu na broj nezaposlenih u istom periodu prethodne godine. Tržište rada karakteriše nefleksibilnost, neusklađenost ponude i tražnje, te angažovanje velikog broja nerezidenata. Na dan 31. oktobra ove godine na evidenciji Zavoda za zapošljavanje je bilo više 9.111 nezaposlenih lica u odnosu na stanje godinu dana ranije, a stopa nezaposlenosti je visoka i iznosi 19,42%, dok je u uporednom periodu iznosila 15,49%.

Prosječna bruto zarada u oktobru 2016. godine je iznosila 754 eura, dok je prosječna neto zarada iznosila 502 eura. U odnosu na oktobar 2015. godine prosječna neto zarada je porasla za 5%. Realne neto zarade su u oktobru u odnosu na septembar zabilježile pad od 0,1%, obzirom da su potrošačke cijene u istom periodu zabilježile rast od 0,3%.

Budžet Crne Gore je zadnjih godina u deficitu, koji ima rastući trend tokom posljednje dvije godine. U 2014. godini budžetski deficit je iznosio 2,9% BDP-a, a u 2015. godini 8%. Za deset mjeseci 2016. godine deficit je iznosio 18,2 mil. eura ili 0,5% procijenjenog BDP-a.

Ukupan državni dug na kraju septembra 2016.godine je iznosio 2.309 mil. eura, što predstavlja 61,8% procijenjenog BDP-a, a ukupan dug uključujući depozite 2.197,6 mil. eura ili 58,8%. Inostrani dug je dostigao nivo od 1.995,2 mil.eura ili 53,4% BDP-a, dok je unutrašnji dug 314 mil. eura ili 8,4% BDP-a. Depoziti su iznosili 111,6 mil. eura ili 3% BDP-a.

1.2. POSLOVANJE PO SEKTORIMA

1.2.1. Poljoprivreda i prehrambena industrija

Poljoprivreda sa prerađivačkom industrijom predstavlja jedan od ključnih sektora ekonomije, što potvrđuje i učešće¹ u BDP-u od 9,6%.

Vrijednost otkupa i prodaje proizvoda poljoprivrede, šumarstva i ribarstva kod privrednih subjekata za deset mjeseci ove godine iznosila je 27,13 mil. eura što je 2,1% više u odnosu na isti period prethodne godine. Otkupljeno je 20,6 mil. litara mlijeka, što je na nivou otkupa iz prethodne godine.

Tokom ove godine zabilježeno je povećanje proizvodnje grožđa i breskve. U porastu je i proizvodnja jaja, što je rezultat većeg investiranja. Rekonstrukcijom fabrike stočne hrane stvoreni su uslovi za povećanje izvoza stočne hrane, koji je za deset mjeseci bio veći za 23,5%, dok je uvoz manji za 7%.

Ove godine crnogorski stočari su se suočili sa pojavom zarazne bolesti kvrgave kože goveda od koje je oboljelo i uništeno 548 goveda, a bilo je i slučajeva bolesti plavog jezika kod ovaca. Program otkupa tržišnih viškova jagnjadi je u toku (14.136 grla) i realizuje se uz pomoć Vlade, IRF-a i kompanija „Goranović“, „Mesopromet“ i Gradina“.

Za deset mjeseci ove godine u prehrambenoj proizvodnji zabilježen je rast od 9,1%, dok je u proizvodnji pića i duvanskih proizvoda zabilježen pad od 4,1%, odnosno 49,6%.

Rezultati istraživanja o poslovanju su pokazali da je tokom 2016. godine u odnosu na 2015. kod većine subjekata ostvaren rast proizvodnje i plasmana od 3-30%. Lošiji rezultati u odnosu na prošlu godinu ostvareni su u proizvodnji flaširanih voda i preradi voća i povrća. Privredni subjekti koji su u prethodnom periodu realizovali investicije uglavnom su značajno povećali proizvodnju, što je pozitivno uticalo na bolji plasman na domaćem tržištu, povećanje izvoza, kao i povećanje plasmana kroz turističku tražnju.

Robna razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda za deset mjeseci ove godine iznosila je 452,2 mil. eura, što je 3,5% više u odnosu na isti period prethodne godine. Izvezeno je robe u vrijednosti od 41,7 mil. eura ili 6,5% manje, dok je uvoz iznosio 410,5 mil. eura, odnosno veći je za 4,6%. Pokrivenost uvoza izvozom iznosi 10,2%. Obim robnog prometa poljoprivrednim proizvodima je i dalje najveći sa potpisnicama CEFTA sa učešćem 53,7%, dok EU učestvuje sa 35,5%.

Agroindustrija se suočava sa problemom konkurentnosti zbog niza poteškoća koje prate poslovanje, a to su: naplata potraživanja i dugi rokovi naplate, nelojalna konkurencija zbog značajnog uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda po nižim

Posljednjih godina kroz projekat Svjetske banke MIDAS kao grant podrška za poljoprivredu isplaćeno je oko 6,5 mil. eura za oko 660 poljoprivrednika. Zbog uspjeha u realizaciji ovog projekta Svjetska banka je odobrila dodatnih 3,0 mil. eura za nastavak projekta MIDAS-a, sa ciljem snaženja konkurentnosti na tržištu i približavanja evropskim standardima poslovanja u poljoprivredi. Pored MIDAS-a za razvoj poljoprivrede i usaglašavanja sa evropskom standardima pokrenut je i Program IPARD-like u vrijednosti od 5,2 mil. eura bespovratne podrške namijenjene poljoprivrednim proizvođačima i IPARD-like 2 koji je namijenjen za preradu u vrijednosti od 5,2 mil. eura bespovratne podrške. Takođe, kroz projekat sa Abu Dabi razvojnim fondom (ADMAS) je potpisano 7 ugovora, sa veoma povoljnim uslovima kreditiranja (kamatna stopa 2,5%, grejs period 4 godine i rok povraćaja 17 godina).

¹ Prema podacima MONSTAT-a poljoprivreda nije razdvojena od šumarstva i ribarstva

cijenama, bolje pozicioniranje tih proizvoda od domaćih u trgovačkim lancima, nepovoljna kreditna podrška banaka, neriješeni saobraćajni problemi u vrijeme turističke sezone, dugi postupci javnih nabavki, nedostatak stručnog kadra.

Pored toga, privrednici ukazuju na visoke takse prilikom uvoza/izvoza², kao i druge administrativne i lokalne takse (taksa kod prijave potraživanja u stečaju, takse za ovjeru prepisa, naknade za pristup lokalnim putevima, članski doprinosi turističkim organizacijama i sl.)³.

1.2.2. Šumarstvo i drvoprerađiva

Programom gazdovanja šumama za 2016. godinu, raspoloživo je za korišćenje 701.788 m³ bruto drvene mase (u državnim šumama 565.192 m³, a u privatnim 136.596 m³). Planiran je godišnji prihod od 7,4 mil. eura.

Podaci Uprave za šume pokazuju da proizvodnja bruto drvene mase za deset mjeseci iznosi 240.138 m³ - četinar 149.205 m³ i lišćara 90.933 m³, i ostvarena je 51,67% u odnosu na Plan gazdovanja šumama za 2016. godinu, kojim je planirano 464.678 m³. Ostvareni prihod za deset mjeseci 2016. godine iznosi 4,4 mil. eura, od čega je po osnovu naknada za korišćenje šuma ostvaren prihod u iznosu 3,5 mil. eura.

Uvoz proizvoda drveta, hartije, štampe i namještaja je iznosio 107,9 mil. eura, što je 6,3% ukupnog uvoza. Najviše se uvezio namještaj, u iznosu od 54,3 mil. eura, i to drveni, kancelarijski i ugradni u vrijednosti 26,2 mil. eura, te funkcionalni i medicinski 14,0 mil. eura. Od hartija se najviše uvezila novinska, karton za pisanje i štampanje, te sirovina za toaletni papir 10 mil. eura, kao i štampa (knjige, brošure, novine, časopisi) 5 mil. eura.

Izvoz drveta, hartije, štampe i namještaja iznosio je 28,9 mil. eura. Drveta je ukupno izvezeno u vrijednosti 24 mil. eura. Najviše je izvezeno rezane građe u vrijednosti od 15,7 mil. eura i sirovine (ogrijevno drvo, trupci) vrijednosti 7,3 mil. eura, što je u odnosu na isti period 2015. godine manje za 11,5%.

Tokom deset mjeseci 2016. godine izvoz drveta i proizvod od drveta u Albaniju iznosio je 4,0 mil.eura, čime je zabilježen značajan rast od 101,7% u odnosu na isti period prethodne godine. Od ukupnog izvoza ovih proizvoda na albansko tržište 50% se odnosi na izvoz sirovine (rast izvoza sirovine 87,5%), a 50% na izvoz rezane građe i ostalih proizvoda od drveta (rast izvoza od 117,7%). Do povećanja izvoza u Albaniju

2 To su: taksa za rješenja za uvoz koja izdaje Veterinarska uprava na tri mjeseca u iznosu od 100 eura po dobavljaču i po vrsti robe dok je njihov rok važenja samo 90 dana (što je kratak rok) i predstavlja značajan trošak kao i veliko angažovanje administrativnih kapaciteta za praćenje; taksa koja se plaća Veterinarskoj inspekciji za pregled robe na granici u iznosu od 3 eura/t;

3 Taksa na žalbu Komisiji za kontrolu postupka javnih nabavki (1% od procijenjene vrijednosti javne nabavke- kod postupaka veće vrijednosti je izuzetno visoka); taksa kod prijave potraživanja u stečaj iznosi 10,00 eura plus 0,5% od vrijednosti potraživanja; visoke lokalne turističke takse, takse za pristup lokalnim putevima; porez na nepokretnostima za prehrambenu industriju od 1% na godišnju vrijednost nepokretnosti (oporezuju se i investicije u toku)

Akcionim planom energetske efikasnosti Crne Gore za period 2016-2018, predviđeno je ostvarivanje četiri cilja:

1. Implementacija Zakona kompletiranjem i unapređenjem regulatornog i poboljšanjem institucionalnog okvira;

2. Podizanje javne svijesti i povećanje razumijevanja, znanja i kapaciteta u pogledu novih zakonskih zahtjeva i dobre prakse u oblasti energetske efikasnosti kod institucija javnog sektora, lokalnih samouprava, velikih potrošača, profesionalnih organizacija i ostalih aktera;

3. Poboljšanje statističkog i monitoring sistema u oblasti energetske efikasnosti;

4. Implementacija mjera za uštedu energije sa prepoznatljivim rezultatima.

Pokrenuta je inicijativa da se novim zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata uredi pitanje obračuna bruto građevinske površine na način da se u istoj za objekte izuzima debljina termičke obloge fasade, tj. računa se samo površina konstrukcije objekta. Cilj inicijative je stimulisanje energetske efikasnosti kroz gradnju energetski efikasnijih objekata na način što će se investitori podstaci da ugrađuju deblju termičku oblogu i na taj način dobiti bolje izolovan objekat.

Od 23 opštine u Crnoj Gori, sedam su Odlukom o naknadi o komunalnom opremanju građevinskog zemljišta predviđele povoljnosti investitorima koji ugrađuju solarne

došlo je zbog povećane tražnje usled vladine zabrane sječe drveta u toj državi tokom narednih deset godina. Kao posljedica toga cijene ogrijevnog drveta na našem tržištu su u porastu 20-30% u odnosu na 2015. godinu.

1.2.3. Energetika, rudarstvo i metalurgija

Proizvodnja električne energije za deset mjeseci 2016. godine niža je za 1,1% u odnosu na isti period prethodne godine. Proizvodnja uglja u istom period bilježi pad od 22,3%, dok proizvodnje ruda obojenih metala nije bilo.

U januaru je donesen Zakon o energetici koji je usaglašen sa evropskim zakonodavstvom. U ovoj godini je došlo i do izdvajanja Distribucije iz Elektroprivrede Crne Gore kao nezavisnog privrednog društva CEDIS doo, Podgorica, a u toku je formiranje crnogorske berze električne energije i direkcije koja će se baviti robnim rezervama energenata, prije svega nafte i naftnih derivata.

Potpisan je ugovor o izgradnji drugog bloka termoelektrane Pljevlja sa kompanijom "Škoda", a u toku su aktivnosti na pronalaženju modela i izvora finansiranja ovog projekta.

Projekat podmorskog energetskog kabla se uspješno realizuje i veoma je značajan za Crnu Goru i čitav gravitirajući region. Radovi na polaganju kabla na crnogorskom dijelu trase su već završeni. Cilj je da se viškovi električne energije plasiraju u okruženje i šire, pri čemu se i od tranzita očekuje značajan prihod.

Direkcija za ugljovodonike je raspisala tendere i izabrala ponuđače za istraživanje nafte i gasa na crnogorskom podmorju.

U septembru je dodjeljeno još pet koncesionih ugovora na malim vodotocima za izgradnju mini elektrana. Projekat izgradnje vjetroelektrana na Krnovu je u završnoj fazi. Oprema je postavljena, a uključenje u energetske sistem se očekuje na proljeće 2017. godine. Za izgradnju solarnih elektrana donesena je zakonska regulativa, za koje za sada nema zainteresovanih investitora.

Proizvodnja osnovnih metala (čelika i aluminijuma), za deset mjeseci 2016. godine, zabilježila je pad od 14,5% u odnosu na uporedni period prošle godine. Pad proizvodnje od 24,2%, zabilježen je u sektoru proizvodnje proizvoda od metala, dok je proizvodnja mašina i uređaja niža za 6,7%.

Kombinat aluminijuma Uniprom metali za deset mjeseci je ostvario proizvodnju od oko 30.000 tona. Nakon rekonstrukcije 40 elektrolitičkih ćelija, koja je u toku, vršice se sukcesivno povećanje obima proizvodnje. Najavljeni početak izgradnje kapaciteta za proizvodnju bileta-trupaca i aluminijumskih legura treba da poveća asortiman proizvoda i finalizaciju polufabrikata, koji su do sada preovladavali u proizvodnji. U dosadašnjoj strukturi proizvodnje dominirali su T-ingoti i omega-ingoti, što sa ni-

skom berzanskom cijenom aluminijuma, značajno umanjuje ekonomske efekte ovog sektora.

U Toščeliku Nikšić proizvedeno je oko 22.700 tona gotove robe, što je 55% manje od planirane proizvodnje sirovog čelika.. Ohrabrujuća je najava povećanja proizvodnje specijalnih legiranih čelika, čija je jedinična cijena znatno veća od cijene "komercijalnih" čelika.

U Institutu crne metalurgije u Nikšiću proizvodnja odlivaka iznosila je 42.000 kg i oko 60.000 kg specijalnih čelika.

Kompanija Daidometal iz Kotora ostvarila je planirani obim proizvodnje kliznih ležajeva za automobilsku industriju - 32 miliona jedinica.

Poteškoće sa kojima se suočavaju privredni subjekti u ovom sektoru su niska berzanska cijena čelika i aluminijuma, visoka cijena električne energije kao jednog od najznačajnijih ulaznih činilaca po jedinici proizvoda, nizak stepen prerade, neadekvatna starosna i kvalifikaciona struktura radne snage na svim nivoima, neusklađenost postojećih obrazovnih profila sa potrebama sektora.

U cilju prevazilaženja ovih problema potrebno je povećati stepen finalne prerade čelika i aluminijuma kako bi ovi proizvodi biti konkurentni na tržištu zemalja EU. Ovo je posebno značajno za sektor malih i srednjih preduzeća koja svoju perspektivu uglavnom naslanjaju na velike proizvodne sisteme. Početak rada Inovaciono-preduzetničkog centra u Nikšiću trebalo bi da ubrza transfer tehnologija i prenos znanja u ovim privrednim subjektima.

1.2.4. Trgovina

Najveći dio BDP-a stvara se u sektoru trgovine, a udio ovog sektora u 2015.godini je iznosio 12% BDP-a.

Ostvareni promet u trgovini na malo za deset mjeseci 2016. godine iznosio je 1.082,3 mil. eura i veći je 3,9% u odnosu na isti period 2015. godine. Promet robe u trgovini na malo u oktobru 2016. godine u odnosu na isti mjesec prethodne godine bio je veći za 3,4%, dok je u odnosu na prethodni mjesec promet bio manji za 15,3%.

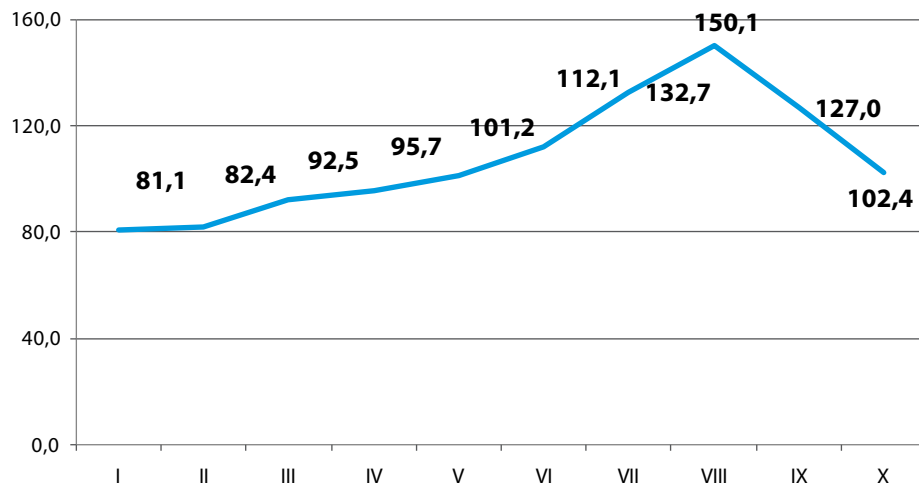
Posmatrano po mjesecima, tokom deset mjeseci 2016. godine najveći promet ostvaren je tokom avgusta 150,1 mil.eura i jula 132,7 mil.eura.

Posmatrajući promet po djelatnostima, podaci pokazuju da se najveći rast od 10,5% u oktobru 2016. godine u odnosu na isti mjesec godinu ranije, ostvaruje u trgovini hranom, pićem i duvanom, zatim u ostaloj trgovini na malo u specijalizovanim prodavnicama 7,2%, dok je pad ostvaren u trgovini na malo motornim gorivima 0,3%, i u trgovini farmaceutskim, medicinskim, kozmetičkim i toaletnim preparatima 2,5%.

pane: Berane, Budva, Cetinje, Nikšić, Rožaje, Tivat i Ulcinj, dok je u Podgorici u toku proces donošenja ove odluke. S tim u vezi, upućena je preporuka svim opštinama da uvedu navedene stimulacije i propišu svojim aktima, u mjeri koliko to omogućavaju geografski, klimatski i drugi uslovi. Takođe, preporuka privrednika je i da treba staviti akcenat na stimulisanje ugradnje solarnih kolektora za korišćenje tople vode u kolektivnoj stambenoj gradnji, naročito u opštinama u južnom dijelu Crne Gore, kao i u Danilovgradu i Podgorici.

Grafik 1: Promet u trgovini na malo po mjesecima (u mil. eura)

Izvor: MONSTAT

U ukupnom prometu trgovine na malo, u oktobru 2016. godine, najveće učešće imao je podsektor trgovina na malo u nespecijalizovanim prodavnicama 64,1%, zatim sektor ostala trgovina na malo u specijalizovanim prodavnicama 20,9%, trgovina na malo motornim gorivima 5,8%, trgovina farmaceutskim, medicinskim, kozmetičkim i toaletnim preparatima 5,3%, dok je najmanje učešće imao podsektor trgovina hranom, pićem i duvanom 3,9%.

Prosječna bruto zarada u ovom sektoru za deset mjeseci 2016. godine iznosila je 499 eura i u odnosu na isti period 2015. godine bilježi rast od 3,0%. Prosječna neto zarada je iznosila 332 eura i bilježi rast od 3,6%. Realna zarada je ostala na nivou prethodnog mjeseca.

U poređenju sa drugim sektorima privredne djelatnosti sektor trgovine ima najveći broj zaposlenih. Tokom deset mjeseci u prosjeku je radilo 36.567 zaposlenih, što je za 0,1% više u odnosu na isti period prethodne godine.

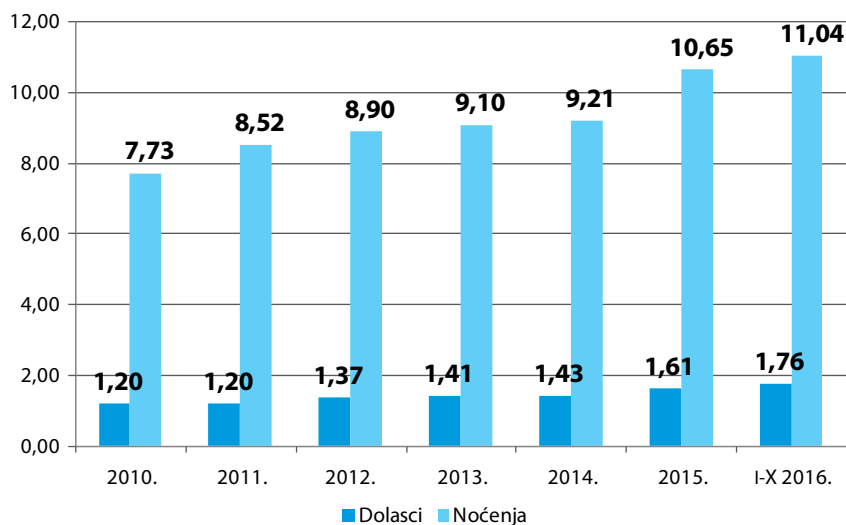
Otežana naplata potraživanja i blokade računa karakterišu poslovanje velikog broja privrednih subjekata. Na poslovanje negativan uticaj ima i siva ekonomija i to u dijelu: neregistrovanja djelatnosti, rad »na crno«, odnosno neformalno zapošljavanje, posebno u dijelu osiguranja zaposlenih na minimalnu zaradu, uplate doprinosa za socijalno osiguranje; primanje dijela zarade »na ruke« i nelegalan rad nerezidenata; nelegalna prodaja putem novinskih oglasa, internet, društvenih mreža; nelegalna prodaja akciznih proizvoda. Prema raspoloživim podacima⁴ 36,8% privrednih subjekata u sektoru trgovine djelimično posluje u sivoj zoni, 31,4% privrednih subjekata imaju neformalno zaposlene, 14,9% PDV obaveznika je sa više od 10% gotovinskog plaćanja, dok 9,4% privrednih subjekata imaju oba oblika neformalne ekonomije.

⁴ UNDP Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka 2016

Poslovanje privrednih subjekata opterećuju i visoke takse i naknade posebno na lokalnom nivou. To se, prije svega, odnosi na komunalne takse koje se naplaćuju za postavljanje reklamnih panoa, bilborda, natpisa i drugih reklama, takse za odlaganje komunalnog otpada, naknade za pristup poslovnim objektima sa glavne saobraćajnice, članske doprinose lokalnim turističkim organizacijama. Pored toga, poteškoće privrednim subjektima stvara nedostatak finansijskih sredstava, nedostatak odgovarajućeg kadra, odnosno neadekvatno edukovana radna snaga, duge procedure javnih nabavki.

1.2.5. Turizam i ugostiteljstvo

Crnu Goru je tokom deset mjeseci 2016. godine posjetilo 1,76 miliona turista što predstavlja povećanje od 5,8% u odnosu na isti period prošle godine, uz ostvarenje 11,04 miliona noćenja, odnosno više za 1,6%.

Grafik 2: Dolasci i noćenja turista (u milionima)

Izvor: MONSTAT

Broj dolazaka stranih turista je veći za 6,6%, a ostvarenih noćenja za 2%. Trend pada zabilježen je kod domaćih turista, gdje je broj dolazaka niži za 3,0%, a ostvarenih noćenja za 4,6%, pri čemu je prosječna dužina boravka turista u posmatranom periodu od 6,27 dana, niža od prošlogodišnje kada je iznosila 6,53 dana.

Regionalno gledano najviše noćenja ostvareno je u primorskim mjestima (97%), Glavnom gradu (1%), planinskim mjestima (1%), ostalim turističkim mjestima (1%). U strukturi noćenja stranih turista evidentno je da noćenja turista iz deset zemalja učestvuje sa 83% u ukupnim noćenjima. Najviše su zastupljeni gosti iz Rusije 28%, Srbije 26%, BiH 10%, Ukrajine 4%, Njemačke 3%, Poljske 3%, Francuske 2% i Italije 2%, Velike Britanije 2%, Kosova 2%.

Prema vrsti smještajnih jedinica, u kolektivnom smještaju je ostvareno 30%, a u privatnom smještaju 70% ukupnih noćenja. Crna Gora ima nepovoljnu strukturu smještajnih kapaciteta gdje dominira individualni smještaj (74%). Turisti koji pretežno borave u privatnom smještaju na dnevnom nivou ostvaruju nižu potrošnju, što ukazuje da rast broja noćenja ne prati istim intenzitetom rast ukupnih prihoda.

Procjenjuje se da će prihodi od turizma u 2016. godini iznositi preko 850 mil. eura. Po procjenama Svjetskog savjeta za putovanja i turizam, a za naredni desetogodišnji period očekuje se rast po stopi od 8,8% prosječno godišnje⁵.

U posmatranom periodu, karakteristično je ponavljanje nekih nerješених situacija iz prethodnih godina na koje je turistička privreda ukazivala, a koje značajno umanjuju kvalitet turističke ponude i predstavljaju izazove razvoja poslovanja u sektoru turizma.

Privrednici ukazuju da je neophodno blagovremeno otpočeti sa pripremanima sezone. Sve aktivnosti na pripremi zimske sezone treba definisati do kraja juna, a pripremu ljetnje turističke sezone otpočeti u oktobru, a završiti do kraja marta. Uspješna priprema sezona zahtijeva učestvovanje predstavnika turističke privrede u radu svih organa koji planiraju i donose odluke vezano za sve aspekte pripreme i odvijanja sezone, kao i jedinstveno djelovanje u pravcu kvalitetne pripreme. Na nivou lokalnih uprava je potrebno formirati odbore za pripremu turističkih sezona, a lokalne turističke organizacije treba da preuzmu destinacijski menadžment i time doprinesu većem kvalitetu ponude njihovih sredina.

Siva ekonomija - prisutna je u skoro svim segmentima turističke djelatnosti. Najčešće se manifestuje kroz neregistrovano obavljanje djelatnosti⁶, neprijavljivanje zaposlenih ili prikazivanje umanjenih prihoda i obračuna zarada. Podaci iz UNDP Nacionalnog izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka 2016 pokazuju da 31,4% privrednih subjekata u turizmu u određenom segmentu posluje u zoni sive ekonomije, 31,4% privrednih subjekata imaju neformalno zaposlene, 13,3% PDV obveznika s više od 10% gotovinskog plaćanja i 13,3% privrednih subjekata imaju oba oblika sive ekonomije.

Privremeni objekti - već niz godina predstavnici turističke privrede ukazuju da kvalitet turističke ponude Crne Gore umanjuju privremeni objekti koji ne ispunjavaju standarde i higijensko-tehničke uslove, a locirani su u neposrednoj blizini stalnih turističkih kapaciteta i ulaze u zonu "sive ekonomije". Privremeni objekti bi trebali da doprinesu upotpunjavanju turističke ponude, omogućе dodatno zapošljavanje, te doprinesu povećanju poreskih prihoda. Potrebno je sistemski riješiti probleme koje prouzrokuju privremeni objekti, restriktivnijom primjenom standarda prilikom izda-

⁵ Podaci Ministarstva održivog razvoja i turizma

⁶ Privremeni objekti, plažni mobilijar, izdavaoci ski opreme, turističke agencije, privatni smještaj, "dileri soba", usluge raftinga, avanturističke usluge, turistički vodiči, turistički zastupnici, usluge u nautičkom, seoskom, zdravstvenom, vjerskom, kongresnom turizmu.

vanje odobrenja za rad i kroz planiranje i izradu propisa kojim će se urediti ova oblast, doći do većeg kvaliteta usluga u svim segmentima turističke i ugostiteljske ponude

Buka na otvorenom u blizini smještajnih kapaciteta je konstantan problem i njeno suzbijanje je jedan od prioriteta djelovanja u pripremi turističkih sezona. Postojeći zakonodavni okvir⁷ je definisao ovu oblast, ali ostaje otvoreno pitanje potpune implementacije relevantnih propisa. Inspekcijski nadzor vrši komunalna policija kojoj su data veća ovlašćenja i omogućeno je da mjeri buku iz ugostiteljskih objekata na otvorenom kalibrisanim uređajima (fonometrima) i prekršajnim nalogom izriče novčane kazne u slučaju prekoračenja propisane granične vrijednosti nivoa buke⁸. Time je komunalnoj policiji omogućeno da reaguje odmah i na licu mjesta. Prije izdavanja dozvola za rad ugostiteljskim objektima, posebno objektima privremenog karaktera, lokalne samouprave treba da vode računa o obavezama koje proističu iz Zakona o turizmu i Zakona o zaštiti od buke u životnoj sredini, kao i podzakonskih akata koji bliže definišu ovu oblast⁹. kako bi se obezbjedili svi uslovi da se emisija buke svede na minimum.

Da bi se na kvalitetan način pristupilo rješavanju problema buke u životnoj sredini, mora se obezbjediti kontinuirano, a ne sporadično praćenje nivoa buke na otvorenom i obezbjedilo poštovanje i implementacija zakonskih propisa. Sve lokalne samouprave treba da donesu rješenja o akustičnim zonama, organizovano pristupe praćenju stanja nivoa buke (monitoringu buke) na svojoj teritoriji i obezbjede nesmetano funkcionisanje i nadzor nad radom komunalne policije u skladu sa zakonskim propisima iz oblasti buke.

Saobraćajna infrastruktura, a samim tim i dostupnost destinacije, jedan je od ključnih izazova razvoja turizma, koji se može riješiti samo investicijama. Za nesmetano odvijanje toka predsezone i sezone, neophodno je na vrijeme sprovesti procedure javnih nabavki, kako bi se u roku realizovale planirane aktivnosti i obezbjedilo završetak svih građevinskih radova najkasnije do kraja marta. U pravcu bolje dostupnosti destinacije, potrebno je preduzeti aktivnosti na unapređenju aerodromske infrastrukture, posebno osposobljavanje Aerodroma Tivat za noćne letove.

Sistem obrazovanja i osposobljavanja za rad u turizmu još uvijek ne odgovara zahtjevima i potrebama turističkih preduzeća i međunarodnim standardima. Veća orijenta-

7 Zakonom o zaštiti od buke u životnoj sredini, nadležnosti u oblasti buke se dijele između nacionalnog i lokalnog nivoa. Lokalne samouprave su obavezane da sprovede i obezbijede sprovođenje zaštite od buke u životnoj sredini. Odredbe Zakona o zaštiti od buke u životnoj sredini su nedvosmislene i nesporno jasne u dijelu koji se odnosi na nadzor i precizno su definisane i utvrđena prava, ovlašćenja i obaveze komunalne policije, kao i mjere koje mogu preduzeti u slučaju nepoštovanja odredbi ovog zakona.

8 Granična vrijednost nivoa buke elektroakustičkih i akustičkih uređaja na otvorenom iz ugostiteljskih objekata ne smije da prelazi 65 dB.

9 U skladu sa Pravilnikom o vrstama, minimalno tehničkim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata, nadležni organ donosi rješenje za obavljanje ugostiteljske djelatnosti, utvrđuje uslove i mjere zaštite, koje između ostalih obuhvataju i mjere zaštite od buke. Prilikom otvaranja lokala i dobijanja dozvole za rad subjekat je dužan da sprovede propisane mjere zaštite od buke.

cija prema praktičnom radu i pojačana primjena dualnog sistema obrazovanja, treba da budu među prioritarnim aktivnostima na planu unapređenja stručnog kadra. Stoga se, uz kontinuirano sprovođenje obuka za stručno obrazovanje i kvalifikaciju, može prevazići nedostatak potrebnog broja kvalifikovanog kadra koji će zadovoljiti specifične zahtjeve ovog sektora. Predlozi za dugoročno unapređivanje ljudskih resursa u sektoru turizma odnose se na: unapređenje obrazovnih programa kroz povećanje praktične nastave, bolju saradnju poslodavaca (hotelijera i ugostitelja) u procesu pripreme kadrova, stimulisanje zapošljavanja domaće radne snage, promovisanje turističkih zanimanja, kao i stipendiranje učenika za ova zanimanja.

Spektar problema koji opterećuju poslovanje u turizmu može se riješiti samo strateški, partnerskom saradnjom i sinhronizovanim djelovanjem privrede i državnih institucija. Turistički poslenici su spremni da stave na raspolaganje svoje značajne potencijale i doprinesu unapređenju u svim segmentima turizma (hotelijerstvu, ugostiteljstvu, agencijskom poslovanju, organizovanju izleta, izdavanju komplementarnog smještaja i drugog).

1.2.6. Saobraćaj

Povoljan prirodno-geografski i saobraćajni položaj Crne Gore predstavlja komparativnu prednost i dobru osnovu za razvoj svih vidova prevoza i privlačenje robnog tranzita. Ipak, slabo razvijena infrastruktura, zastarjeli prevoznici kapaciteti, neadekvatna organizacija saobraćaja, bezbjednost i zaštita životne sredine predstavljaju veliku prepreku privrednom rastu, povećanju produktivnosti i konkurentnosti.

U 2015. godini saobraćaj je učestvovao sa 3,8% u strukturi BDP-a. Razvoj ovog sektora odnosno unapređenje saobraćajne infrastrukture od posebnog je značaja za dalji napredak cjelokupne privrede.

Tokom devet mjeseci 2016.godine u sektoru saobraćaja je prosječno radilo 10,4 hiljade zaposlenih što je 4,3% više u odnosu na uporedni period prethodne godine i predstavlja 5,8% ukupnog broja zaposlenih. Prosječna bruto zarada za devet mjeseci je iznosila 779 eura i veća je 2,6%, dok je prosječna neto zarada iznosila 520 eura i veća je za 4,0%.

U drumskom saobraćaju je za devet mjeseci prevezeno 5,8 miliona putnika ili 10,7% više od uporednog perioda, dok je prevoz robe veći za 1%. U drumskom saobraćaju realizuju se programi redovnog održavanja, eliminisanja uskih grla, rekonstrukcije raskrsnica i sanacije kritičnih tačaka na putevima.

Željeznički saobraćaj posljednjih godina bilježi rast. Prevezeno je preko milion putnika što je za 6,7% više, dok su pređeni putnički kilometri veći za 7,4%. Prevoz robe željeznicom je veći za 1,2%, a ostvareni tonski kilometri su manji za 13,8%.

Broj prevezenih putnika u vazdušnom saobraćaju je veći za 3,7%, a prevezeno je 863

hiljada putnika, dok je prevoz robe vazdušnim putem veći za 3,2%.

Prevoz robe u pomorskom saobraćaju je manji za 22,1%, a promet u lukama bilježi pad od 10,5%. Promet putnika je takođe manji za 9,2%.

Tehničko-eksploatacione performanse željezničke mreže su neadekvatne za pružanje kvalitetne usluge prevoza. Pruga je stara sa visokim stepenom dotrajalosti i niskim dozvoljenim brzinama kretanja, te bi rekonstrukcija i modernizacija infrastrukture dovela do povećanja bezbjednosti, skraćanja vremena putovanja, manjih troškova prevoza i povećanja prihoda željeznice.

Nedostatak kvalifikovanih vozača za prevoz robe i putnika, predstavlja problem domaćim prevoznicima. Problem predstavlja i odliv kvalifikovane radne snage u inostranstvo, gdje je takođe velika potražnja za ovim zanimanjem. Stoga je potrebno izvršiti izmjene u sistemu obrazovanja, koje bi omogućile edukovanje odgovarajućeg kadra i zadovoljile potrebe ove grane.

Nelojalna konkurencija i nelegalni prevoz pričinjava veliku štetu prevoznicima koji posluju u skladu sa propisima, posebno na sjeveru. Stoga bi povećanje broja inspektora za drumski saobraćaj u velikoj mjeri doprinijelo suzbijanju nelegalnog prevoza.

Program obnove voznog parka prevoznika ekološki naprednijim vozilima, između ostalog bi predviđao državno dotiranje u iznosu od 10.000 eura po vozilu, uz uslov da prevoznik staro ekološki neprihvatljivo vozilo reciklira ili izveze. Ovaj program je Vlada usvojila, ali je njegova realizacija odložena do stvaranja finansijskih uslovi za primjenu. Realizacija ovog Programa bi u velikoj mjeri doprinijela jačanju konkurentnosti domaćih privrednih društava iz oblasti drumskog prevoza putnika i tereta.

Poslovi brodskih agenata nijesu uređeni zakonskim propisima, pa se ovim poslovima može baviti svako fizičko lice. Stoga je potrebno donošenje zakonskih propisa u oblasti poslovanja što bi bilo značajno za sve učesnike u pomorskoj privredi.

Barijeru poslovanju predstavlja uvođenje naplate PDV-a za prevoznike koji nemaju sjedište na teritoriji Republike Hrvatske, a obavljaju povremeni prevoz putnika kroz ovu zemlju. Dakle, crnogorski prevoznici moraju da plate PDV Hrvatskoj srazmjerno broju pređenih kilometara na teritoriji ove zemlje, što u slučaju tranzita dodatno poskupljuje transport¹⁰. Na bazi reciprociteta, prema važećem Sporazumu između Vlade Crne Gore i Vlade Republike Hrvatske o međunarodnom drumskom prevozu putnika i tereta¹¹, domaći prevoznici koji povremeno obavljaju prevoz na teritoriji Hrvatske su oslobođeni nameta i dažbina vezanih za vlasništvo, registraciju i upravljanje vozilom. Stoga je potrebno u komunikaciji nadležnih organa dvije zemlje omogućiti primjenu pomenutog Sporazuma do donošenja novih odredbi. U slučaju negativnog odgovo-

¹⁰ Ova mjera će indirektno uticati i na poskupljenje turističke ponude, imajući u vidu činjenicu da je značajan broj dolaska inostranih gostiju u našu zemlju preko aerodroma Čilipi, kao i to da se dnevni izleti u Hrvatsku obave sa više desetina autobusa.

¹¹ Sl. list CG - Međunarodni ugovori, br. 6/2012

ra sa hrvatske strane, rješenje bi bilo uvođenje recipročne mjere.

Privredni subjekti u sektoru saobraćaja ukazali su na problem administrativne takse u lukama koja se plaća za odobrenje za kretanje člana posade na području graničnog prelaza (Shore pass). Ovu taksu obavezni su da plate svi članovi posade plovila koja posjećuju naše luke i nemaju validnu vizu, a podliježu viznom režimu. Zakonom propisani iznos takse je povećan sa 10 na 55 eura po osobi, odnosno 105 eura za grupnu dozvolu. U periodu važenja starog režima ostvarivao se mnogo veći prihod nego nakon uvođenja novih taksi. Zbog uvođenja ove i drugih naknada naše luke postaju nekonkurentne, što može dovesti do preusmjerenja brodova ka drugim destinacijama. Svoje negodovanje su izrazile velike krizing kompanije i brodovi trgovačkih mornarica koji dopremaju robu u naše luke jer su njihovi članovi posade uslovljeni visokim troškovima po izlasku sa broda. Stoga je potrebno smanjiti iznos ove takse i drugih naknada kako bi naše luke bile i dalje konkurentne.

1.2.7. Informaciono-komunikacione tehnologije

Podaci o veličini i strukturi ICT tržišta u Crnoj Gori nijesu u potpunosti pouzdani, ali je prema broju godišnjih finansijskih izvještaja evidentno da posluje 281 IT kompanija, sa 703 zaposlena, 78 kompanija koje pružaju telekomunikacione usluge sa 962 zaposlena i 103 kompanije koje pružaju ostale ICT usluge sa 351 zaposlenih.

Svega nekoliko kompanija se ozbiljnije bavi složenijim informatičkim rješenjima, uslugama i razvojem softvera, za šta su potrebni multidisciplinarni timovi u firmama, a takvih firmi u Crnoj Gori je veoma malo.

Crna Gora je, po istraživanju Svjetskog ekonomskog foruma o postignutim rezultatima na polju ICT za 2016. godinu, zauzela 51. mjesto od 139 rangirane zemlje svijeta. Za bolju poziciju ove godine zaslužne su bolje ocjene parametara vezanih za infrastrukturu, individualnu upotrebu i pristupačnost, što predstavlja važne preduslove za unapređenje poslovanja koristeći prednosti ICT usluga. Prema upotrebi ICT-a u transakcijama između biznisa zauzimamo 90. mjesto, upotrebi interneta u transakcijama između biznisa i korisnika 84. mjesto, a čak 96. mjesto kada je u pitanju primjena novih organizacionih modela poput rada na daljinu. Zato, za malu i otvorenu ekonomiju, kakva je crnogorska, stoji šansa da kroz veću primjenu ICT-a u biznisu poboljša konkurentnost ekonomije i podstakne njen rast.

Na kraju septembra 2016. godine bilo je 1,1 mil. korisnika mobilne telefonije ili 0,87 % više u odnosu na uporedni period, 150 hilj. korisnika fiksne telefonije, što je manji za 3% i 110,5 hiljada širokopojsnih priključaka internetu.

U Crnoj Gori¹² 95% anketiranih preduzeća koristi računare u svom poslovanju, 99,1% njih ima pristup internetu, 75% ima Web Site, a svega 26% koristi internet trgovinu.

¹² Prema podacima MONSTAT-a

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije iz IT sektora su nedostatak tražnje za korišćenjem IT usluga (izuzimajući banake i provajdere telekomunikacionih usluga) kao i neadekvatna finansijska podrška.

1.2.8. Bankarstvo

Na bankarskom tržištu Crne Gore posluje 15 banaka. Devet banaka je iskazalo neto dobit u ukupnom iznosu od 16,2 mil. eura, a gubitak je iskazalo šest banaka u iznosu od 2,2 mil. eura. Profit su iskazale i tri mikro finansijske institucije (MFI) u iznosu od 1,5 mil. eura, a gubitak takođe tri MFI u iznosu od 193 hilj. eura.

Bankarsko tržište karakteriše rast bilansne sume banaka, depozita, kapitala i likvidnih sredstava i, blagi pad kredita, kamatnih stopa i nivoa loših kredita.

Bilansna suma banaka je na kraju oktobra 2016. godine iznosila 3.732 mil. eura i veća je za 6% na godišnjem nivou.

Ukupan kapital banaka je na kraju oktobra 2016. godine iznosio 501,6 mil. eura i veći je za 7,1% u odnosu na kraj oktobra prethodne godine.

Ukupno odobreni krediti banaka su na kraju oktobra iznosili 2.501,5 mil. eura i niži su u odnosu na oktobar prethodne godine za 1,5%. Od ukupnih kredita banaka, na sektor privrede se odnosilo 40,1%, a na sektor stanovništva 40,2%. Krediti odobreni sektoru privrede u oktobru 2016. godine bilježe rast od 1,3% na mjesečnom nivou, dok na godišnjem nivou pad iznosi 1,5%. Istovremeno, krediti stanovništvu su zabilježili rast od 0,8% na mjesečnom nivou, dok na godišnjem nivou bilježe rast od 9,8%.

Nekvalitetni krediti čine oko 11,5% ukupnih kredita, i niži su 20% u odnosu na stanje godinu dana ranije.

Depoziti u bankama su na kraju oktobra 2016. godine iznosili 2.842 mil. eura, i za 6,9% su veći na godišnjem nivou. Depoziti po viđenju su činili 42,6% ukupnih depozita. Od ukupnog iznosa depozita na depozite stanovništva odnosilo se 1.488,9 mil. eura i veći su za 5% na godišnjem nivou, dok su depoziti privrede iznosili 1.125,3 mil. eura i veći su 14,2% na godišnjem nivou.

Prosječna ponderisana nominalna kamatna stopa banaka na ukupno odobrene kredite u oktobru 2016. godine je iznosila 6,93%, i manja je za 1,01 p.p. na godišnjem nivou. Prosječna ponderisana nominalna pasivna kamatna stopa u oktobru je iznosila 0,99% i niža je za 0,29 p.p. na godišnjem nivou.

Na tržištu kapitala u prvoj polovini godine ostvaren je ukupan promet od 19,2 mil. eura što je manje za 9,2% u poređenju sa prvom polovinom prethodne godine.

Na tržištu osiguranja u periodu od januara do juna 2016. godine, poslove osiguranja je obavljalo jedanaest društava za osiguranje, dok je poslove zastupanja, odnosno

U cilju rješavanja problema nekvalitetnih kredita donesen je Zakon o dobrovoljnom finansijskom restrukturiranju dugova koji predstavlja osnovu Podgoričkog pristupa. Primjena ovog Zakona zasnovana je na konceptu dobrovoljnog učešća u restrukturiranju i ima za cilj da omogući stvaranje stimulativnog i normativnog okvira koji podržava realno restrukturiranje u vansudskom postupku ekonomski održivih privrednih subjekata, a koji zbog nedostatka likvidnih sredstava kasne u izmirivanju kredita i drugih obaveza.

Budući da problem nekvalitetnih kredita može stvoriti posledice po finansijsku i makroekonomsku stabilnost, njihovo rješavanje predstavlja imperativ kako za dužnike, tako i za povjerioce i državu. Zbog kompleksnosti ovog problema potrebne su dobro koordinisane aktivnosti i učešće svih relevantnih aktera u izgradnji i implementaciji sveobuhvatne strategije. Javni i privatni sektor su svjesni da se problem ovih kredita ne može riješiti samo od strane bankarskog sektora, i bez pomoći Vlade. Neophodni su zajednički naponi i aktivnosti koje bi paralelno trebao da prati ekonomski oporavak, a u kombinaciji sa strukturnim reformama.

Iako je bankarski sektor solventan i likvidan, visoke kamatne stope i zaoštavanje kreditnih politika smanjuju kreditnu aktivnost, te je rješavanje strukturnog kreditnog rizika ključno za njeno obnavljanje. Svaki dalji rast nenaplativih kredita stvara rizik pada kreditne ponude i tražnje, pada cijene

kolateralna i dalje pogoršanje finansijskih performansi realnog sektora. Stoga je prioritet sveobuhvatno rješavanje nenaplativih kredita uz istovremeno "čišćenje" bilansa banaka i usaglašavanje obaveza sa mogućnostima dužnika i/ili smanjenje obaveza u bilansima dužnika.

Proces finansijskog restrukturiranja neophodno je sprovesti na način kojim bi se oživjela kreditna i privredna aktivnost. Do sada se restrukturiranje uglavnom svodilo na prolongiranje rokova otplate bez uticaja na zaduženost dužnika i poboljšanje njegove kreditne sposobnosti. Iskustva pokazuju da je u većini slučajeva za povjerioce/dužnike i državu povoljnije sporazumno finansijsko restrukturiranje od stečajnog postupka. Potrebna je spremnost realnog sektora na restrukturiranje i uredno servisiranje restrukturiranih obaveza, kao i spremnost banaka za fer dogovor i zajedničku podjelu troškova.

Finansijsko restrukturiranje sprovodi se na osnovu saglasnosti povjerilaca i dužnika i podrazumijeva preuređivanje odnosa između kompanije koja se suočava sa finansijskim poteškoćama i njenim kreditorima. U zemljama koje nemaju iskustvo i stručnost u oblasti finansijskog restrukturiranja neophodno je imati relevantnu instituciju koja bi preuzela ulogu posrednika u ovom procesu. Privredna komora je do sada organizovala nekoliko informativnih sesija o problemu nenaplativih kredita i mogućnosti za njegovo rješavanje. Nakon intenzivnih razgovora sa predstavnicima crnogorskih kompanija evidentno je da postoji i interes i potreba za uključivanje u ovaj proces.

posredovanja u osiguranju i pružanja drugih usluga u osiguranju obavljalo 30 pravnih lica i 1 fizičko lice – preduzetnik. U ukupno ostvorenoj bruto premiji na nivou tržišta na kraju II kvartala 2016. godine, i dalje dominira neživotno osiguranje sa 84,1%. Bruto premija na kraju II kvartala je iznosila 38,653 mil.eura, što je više za 4,5% u odnosu na isti period u 2015. godini.

Kreditne aktivnosti banaka ostaju ograničene dosta visokim nivoom nevraćenih zajmova i opterećene su dugačkim procedurama za naplatu kolateralna kroz sudske procese.

Očekuje se primjena Bazel III koji podrazumijeva unapređenje standarda koje banke trebaju da primjenjuju u poslovanju i koji su implementirani u direktivama i uredbama EU. Ključna unapređenja se odnose na izračun i mjerenje adekvatnosti kapitala i likvidnosti banaka. Bazel III je u fazi izrade, što podrazumijeva donošenje novog Zakona o bankama i podzakonske regulative. Planirani početak primjene Bazela III je sredina naredne godine.

1.2.9. Građevinarstvo

Ukupna vrijednost izvršenih građevinskih radova za devet mjeseci 2016. godine iznosila je 264,3 mil. eura i veća je za 27,8% u odnosu na uporedni period prethodne godine, dok je vrijednost radova mjerena efektivnim časovima rada veća za 14,4%. Samo u trećem kvartalu ove godine vrijednost građevinskih radova je veća za 37,2%, u odnosu na treći kvartal prethodne godine, a što je najvećim dijelom rezultat intenziviranja radova na autoputu.

Do sada su izdate 54 saglasnosti za angažovanje podizvođača (domaćih i stranih kompanija) za rad na auto-putu. Vrijednost ugovorenih radova koji su povjereni lokalnim kompanijama u sadašnjem trenutku iznosi 25%, a očekuje se dodatno povećanje učešća domaćih kompanija na 30%¹³. Učešćem u ovom projektu naše kompanije stiču neophodne reference za učešće na tenderima za sve buduće radove, čime postaju konkurentne i za učešće na radovima u regionu.

Značajan dio stambenog prostora (završenog i nezavršenog) građevinske kompanije su realizovale kroz projekat "1000+ stanova" (na kraju 2015.godine bilo je 3.999 završenih i 6.438 nezavršenih stanova od čega je 3.627 stanova koje su izgradila privredna društva).

Jula ove godine usvojen je Zakon o regularizaciji neformalnih objekata, čime je stvoren zakonski okvir za rješavanje problema i legalizaciju objekata podignutih bez građevinske ili upotrebne dozvole, a sve u skladu sa preporukama Bečke deklaracije i korišćenjem najboljih iskustava iz prakse drugih zemalja.

Domaća građevinska operativa ima veliko učešće i u izgradnji turističkih objekata na

¹³ Ugovorom je predviđeno da će se za najmanje 30% radova odnosno oko 240 mil. eura angažovati domaće kompanije.

primorju: Porto Montenegro, Porto Novi, Luštica.

1.2.10. Komunalne usluge

Na teritoriji Crne Gore posluje 41 privredni subjekat koji pruža komunalne usluge, od toga 16 pruža usluge vodosnabdijevanja i odvođenja otpadnih voda, 20 preduzeća bavi se odlaganjem čvrstog otpada, dok 5 preduzeća vrše i jednu i drugu vrstu usluga.

Privrednim subjektima iz sektora odlaganja čvrstog otpada poteškoće u poslovanju stvaraju stara i dotrajala mehanizacija, otežana naplata usluga/potraživanja, nelikvidnost, neadekvatna kvalifikaciona i starosna struktura zaposlenih i nedostatak radne snage. Problem naplate potraživanja kod privrednih subjekata iz ovog sektora najčešće nastaje zbog kratkog roka zastare potraživanja prema fizičkim licima (24 mjeseca), teške naplate potraživanja, posebno kod dijela građana u stanju socijalne potrebe; loše ekonomske situacije u opštinama koja utiče na otežano poslovanje privrednih subjekata i njihovu likvidnost (opštine na sjeveru); otežane mogućnosti naplate usluga od fizičkih lica koji su nerezidenti, a imaju nepokretnost na teritoriji opštine (npr. Tivat, Budva); zakonskih nepreciznosti, koje se odnose na situaciju gdje određeni privredni subjekat odlazi pod stečaj, potom se gasi, što uzrokuje nemogućnost naplate duga, a potom se istom fizičkom licu kao osnivaču ili izvršnom direktoru dozvoljava da osnuje novi privredni subjekat pod drugačijim nazivom i na taj način izbjegne plaćanje svih ranijih dugovanja.

Privredni subjekti u sektoru vodosnabdijevanja suočavaju se sa sledećim problemima: nedovoljna opremljenost (zastarjela mehanizacija i vozni park); nedostatak visokoobrazovnog stručnog kadra; naplata potraživanja¹⁴; starost vodovodne mreže; učestali kvarovi na razduženoj i dotrajaloj vodovodnoj mreži, gubici u sistemu¹⁵. Prosječna vrijednost ukupnih gubitaka vode na nivou 21 privrednog subjekta u prošloj godini je 53,9%. Zabilježeni su najveći gubici na primorju u iznosu od 69,7%, dok su u centralnom regionu iznosili 61,2% i u sjevernom regionu 42,7%.

Problem u poslovanju ovim privrednim subjektima takođe stvaraju javne nabavke zbog neusaglašenog tumačenja Zakona o javnim nabavkama od strane Uprave za javne nabavke i Državne komisije za kontrolu postupaka javnih nabavki, kao i neusaglašenosti ovog Zakona sa ostalim važećim zakonima (Zakon o upravnom postupku, Zakon o računovodstvu...), nepoštovanje zakonskih rokova za donošenje rješenja i zaključaka od strane Državne komisije za kontrolu postupaka javnih nabavki

¹⁴ Stanje nenaplaćenih potraživanja iz prethodnog perioda u 21 preduzeće u sektoru vodosnabdijevanja je oko 53 miliona eura. Međutim, ovo ne predstavlja realnu sliku budući da je veliki dio potraživanja nenaplativ od subjekata koji su pod stečajem ili su likvidirana. Pored toga, bilansi ovih privrednih subjekata su opterećeni zbog neotpisanih potraživanja od strane osnivača.

¹⁵ Tehnički gubici usljed neispravnosti ili dotrajalosti mreže za distribuciju vode, administrativni usljed nelegalnog korišćenja vode.

Mjere za efikasnu međunarodnu saradnju carinskih službi vezano za pojednostavljenje i harmonizaciju procedura carinjenja, što direktno utiče na olakšanje i smanjenje troškova u trgovini, definisane su Sporazumom o trgovinskim olakšicama. To je prvi multilateralni sporazum nakon osnivanja STO (1.1.1995. godine), a potpisan je na devetoj Mlinistarstvoj konferenciji u Baliju, 7. decembra 2013. godine.

Saglasno odredbama ovog Sporazuma, u maju 2015. godine, u Crnoj Gori je osnovan Nacionalni komitet za trgovinske olakšice (NKTO) koji bi trebalo da doprinese transparentnosti i efikasnosti u međunarodnom lancu trgovine kroz pojednostavljenje, standardizaciju, harmonizaciju i modernizaciju, te boljoj saradnji između državnih organa od kojih zavisi brzina protoka roba. U Nacionalni komitet za trgovinske olakšice, kojim kopredsjedavaju Ministarstvo finansija i Ministarstvo ekonomije, uključena je Privredna komora Crne Gore, kao i drugi državni organi od kojih zavisi realizacija spoljnotrgovinskih poslova. Zadatak NKTO jeste da koordinira saradnju državnih organa koji su uključeni u implementaciju sporazuma. Uloga Komore je da informiše NKTO o uskim grlima i problemima sa kojima se suočava-

za rješavanje žalbi, nepreciznosti u samom Zakonu o javnim nabavkama. Većina vodovoda u primorskim opštinama ima povećane troškove usljed preuzimanja vode iz Regionalnog vodovoda tokom cijele godine, čak i onda kada im ista nije potrebna. U slučaju raskida ugovora, odnosno preuzimanja vode samo kada je stvarno potrebna, u ljetnjim mjesecima, Regionalni vodovod naplaćuje visoku cijenu vode.

Kada je zakonodavni okvir u pitanju, dugo se čekalo na donošenje krovnog Zakona o komunalnim djelatnostima, koji je stupio na snagu 25. avgusta 2016. godine, te se konačno obezbijedio normativni okvir za funkcionisanje preduzeća iz komunalne privrede. Zakon će se primjenjivati od 25. februara 2018. godine, sa izuzetkom odredbi o uvođenju komunalne naknade koja će se primjenjivati od 1. januara 2017. godine, i odredbi o zabranama, nadzoru i kaznenih odredbi koje će se primjenjivati danom stupanja na snagu zakona.

1.2.11. Logistika i poslovi zastupanja pred carinskim organom

U Crnoj Gori trenutno posluje 141¹⁶ privredni subjekat kojem je od Uprave carina dodijeljeno Odobrenje za obavljanje poslova zastupanja pred carinskim organom. Među njima je 40 preduzeća kojima je primarna djelatnost trgovina, proizvodnja, prevoz i drugo. Većina privrednih subjekata kojima je zastupanje pred carinskim organom jedina djelatnost spada u grupu mikro i malih preduzeća, dok postoji i nekoliko preduzeća koja se bave međunarodnom logistikom i zapošljavaju više od 100 radnika.

U svakodnevnom poslovanju efikasnost privrednih subjekata koji se bave ovom djelatnošću u značajnoj mjeri zavisi od državne administracije, a posebno od carinskog i inspekcijjskih organa.

U posljednjih nekoliko godina značajno je ubrzan protok roba preko granice ali privrednici i dalje identifikuju dva ključna razloga za nastajanje poteškoća sa kojima se suočavaju:

- nedosljedno i nepotpuno tumačenje i sprovođenje propisa;
- nedovoljni tehnički i kadrovski resursi.

Privredni subjekti koji se bave posredovanjem u poslovima preko-granične trgovine ukazali su na ključna pitanja koja utiču na poslovanje:

- U mjesecima turističke sezone granični prelazi su često zagušeni kolonama kamiona, što usporava i poskupljuje poslovanje, a utiče negativno i na turističku privredu. Dva ključna razloga za ovakvu situaciju su mali kapaciteti prelaza i to što granične inspekcije ne rade 24 sata;
- Na najprometnijim terminalima u unutrašnjosti evidentan je manjak zaposlen-

¹⁶ U 2015. godini ih je bilo 126

ih, posebno u ljetnjim mjesecima, kada se javljaju velike gužve;

- Broj detaljnih pregleda i kontrola koje se obave prilikom uvoza, posebno akciznih roba, i dalje je veoma visok. Nadležni državni organi nedovoljno koriste mehanizme kojima se sigurne i odgovorne kompanije mogu razlikovati od onih koje to nijesu. Dešava se da ista firma bude više puta kontrolisana detaljno, da je sve u redu ali da se i dalje nastavlja sa takvom praksom;
- Uprava carina posjeduje veoma dobar informacioni sistem a preko SEED-a komunicira sa carinskim organima iz zemalja regiona. Međutim, inspeksijski organi znatno zaostaju za Upravom carina u pogledu upotrebe informatičkih rješenja, te se zbog toga komunikacija i dalje odvija dominantno u štampanoj formi, što značajno usporava postupak carinjenja;
- Od privrednih subjekata se zahtijeva originalna verzija pratećih dokumenata (nekada su dozvoljene kopije ali to zavisi od tumačenja nadležnog službenika), dok se u većini evropskih zemalja komunikacija između privrednika i nadležnih državnih organa obavlja elektronskim putem;
- Često je primjena carinskih i inspeksijskih propisa proizvoljna, različita od jednog grada do drugog i između dva službenika istog organa, što utiče negativno na predvidljivost u poslovanju, a u nekim slučajevima može prouzrokovati i prekršaje koji su nastali bez namjere privrednog subjekta. Ovakvi slučajevi se najčešće javljaju kada dođe do promjene nadležnog službenika.

Kao ograničavajući faktor ističe se i relativno dotrajala saobraćajna infrastruktura. Nedostatak brzih saobraćajnica i spora željeznica, čine da cijene transporta od barske luke ka unutrašnjosti budu nekonkurentne, čime i sama luka gubi korak sa konkurencijom iz regiona. Posljednjih godina evidentan je odliv tranzitnih roba prema drugim lukama u regionu.

Dodatno, Ugovor o obavljanju djelatnosti u Slobodnoj zoni koji glasi na iznos od 10.000 eura, obesmišljava poslovanje u zoni jer operator zahtijeva potpisivanje ovog ugovora čak i kada se radi o trgovini. Ukoliko se roba nalazi u skladištu van Slobodne zone prodavac može da je proda bez dodatnih troškova.

Prema procjenama, svaki kontejner koji tranzitira kroz Crnu Goru predstavlja priliv novca od minimum 1.500 dolara (lučke usluge, špediterske usluge, usluge prevoza, takse, dozvole, rješenja), te je od izuzetne važnosti održati korak sa konkurencijom iz regiona. Uvažavajući činjenicu da se zastarjela infrastruktura ne može brzo unaprijediti, potrebno je uložiti dodatne napore u cilju optimizacije organizacije poslova i pojednostavljenja administrativnih procedura, odnosno sniziti cijene i poboljšati efikasnost.

Pored navedenih ograničavajućih faktora, izražena konkurencija uticala je na pad cijena usluga, a time i na finansijske rezultate većine privrednika u ovoj djelatnosti.

ju privredni subjekti, te da prati realizaciju mjera za unapređenje.

Punom implementacijom Sporazuma o trgovinskim olakšicama biće smanjeni troškovi trgovine za 14,3%, što je više od eventualnog ukidanja carinskih stopa između članica STO. Sporazum stupa na snagu kada ga ratifikuju 2/3 članica STO. Trenutno su sporazum ratifikovale 102 od 162 članice ove Organizacije. Pored članica Evropske unije, SAD, Ruske Federacije, Indije, Brazila, Meksika, Japana, kao i članica STO iz našeg regiona – Makedonija i Albanija, Skupština Crne Gore je ratifikovala Sporazum o trgovinskim olakšicama u martu 2016. godine.

1.2.12. Mala i srednja preduzeća

Uspješan razvoj konkurentnog sektora MSP je osnov za stvaranje održivog ekonomskog rasta i zapošljavanja. MSP su generator ekonomskog rasta, jer obezbjeđuju: visoku efikasnost poslovanja, brže se prilagođavaju zahtjevima tržišta, imaju niže troškove poslovanja i cijene proizvoda ili usluga, veća je mogućnost za specijalizaciju, u tehnološkom smislu se najbrže adaptiraju na nove uslove, sa socijalnog stanovišta su snažan izvor novog zapošljavanja.

MSP u Crnoj Gori čine 99% ukupnog broja preduzeća, učestvuju sa 60% u BDP-u i 67% u ukupnoj zaposlenosti. Sektor MSP pokazuje tendenciju rasta, posmatrano po broju preduzeća i zaposlenih.

Broj privrednih subjekata u 2015. godini¹⁷ je bio 25.955, što je povećanje od 10,2% u odnosu na 2014. Od toga, više od trećine je locirano u Podgorici (36%), zatim u Budvi (11,6%) i Baru (10,1%). Od ukupnog broja poslovnih subjekata, mala preduzeća čine 99% (25.698), srednjih je 0,9% (220) i velikih 0,1% (37). Većina preduzeća je u sektoru trgovine (34,5%), usluge pružanja smještaja i hrane (11,9%), građevinarstvo (10,2%), prerađivačka industrija (8%). Iako su mikro i mala preduzeća brojčano najveća, preduzeća srednje veličine generišu najveći dio zaposlenosti.

Reformske aktivnosti na unapređenju poslovnog ambijenta rezultirale su kontinuiranim napretkom, što potvrđuju i izvještaji međunarodnih institucija. Intenzivirane su aktivnosti na prevazilaženju identifikovanih problema, kroz: pojednostavljivanje postupaka za dobijanje dozvola za poslovanje; pružanje usluga podrške biznisu i poslovnog savjetovanja, kroz jačanje poslovne infrastrukture (biznis centri i inkubatori); pružanje sveobuhvatnih informacija za osnivanje i poslovanje; unapređenje znanja i vještina u cilju jačanja konkurentnosti MSP, nefinansijsku podršku početnicima u biznisu.

EU smatra da je u budućnosti potrebno raditi na uspostavljanju kreditnog garantnog fonda, implementaciji Bazel 3 direktive i daljem jačanju inicijativa za poboljšanje finansijske pismenosti MSP, te njihove sposobnosti za pristup tržištu kapitala. Neophodno je obezbjediti usluge poslovne podrške, u ključnim oblastima za MSP, poput pristupa inostranim tržištima, ali i integraciju ključnih kompetencija preduzetničkog učenja u nastavni plan i program.

Najznačajnije barijere sa kojima se MSP suočavaju u poslovanju su sledeće: nedostatak finansija, visoka nelikvidnost i nemogućnost naplate potraživanja, siva ekonomija i nelojalna konkurencija, barijere u pravnoj regulativi (kontakt sa administracijom, porezima, carinom, pitanja vezana za licence i dozvole), problemi nedovoljne fleksibilnosti tržišta rada, neusaglašenosti sistema obrazovanja i vještina sa potrebama tržišta rada, dugo trajanje privrednih sporova, komplikovane procedure i netransparentnost u postupcima javnih nabavki.

¹⁷ Prema podacima MONSTAT-a

Na osnovu Indeksa politike MSP za 2016. godinu (SME Policy Index), Crna Gora je ostvarila napredak u usklađivanju politike MSP sa principima Akta o malim preduzećima EU, posebno u dijelu koji se odnosi na preduzetničko učenje. U odnosu na prethodni izvještaj iz 2012. godine, u našoj zemlji poboljšanja su postignuta u dijelu koji se odnosi na institucionalno, regulatorno i operativno okruženje za MSP. Tehnički standardi su u velikoj mjeri usklađeni sa pravnom tekovinom EU, uslovi za registraciju i poslovanje olakšani, poreski sistem pojednostavljen i elektronski dostupan, a uspostavljena je institucionalna infrastruktura i finansijski instrumenti za promovisanje inovacija u MSP. Pristup finansijama je i dalje najveća prepreka za ovaj sektor.

Pored toga, MSP karakteriše: nizak nivo produktivnosti i konkurentnosti, mali broj MSP zasnovanih na inovacijama, znanju i modernim tehnologijama, nedovoljna izvozna orijentisanost, neadekvatne marketinške aktivnosti i vještine, nedovoljna primjena međunarodnih standarda poslovanja, neefikasnost pri izvršenju ugovora, nizak nivo dodate vrijednosti u proizvodnji.

1.3. POSLOVNI AMBIJENT

Institucionalni okvir za unapređenje poslovnog ambijenta, treba unaprijediti na način što će se Savjet za regulatornu reformu i unapređenje poslovnog ambijenta transformirati u tijelo koje će pored eliminiranja barijera za poslovanje, imati i nadležnost aktivnog djelovanja u pravcu jačanja konkurentnosti privrede.

Radi racionalnosti i efikasnosti djelovanja na kreiranju povoljne poslovne klime i konkurentnosti privrede, treba razmotriti uključivanje drugih organa i institucija u sastav Savjeta (Direkcija za mala i srednja preduzeća, Sekretarijat za razvojne projekte, Agencija za promociju investicija i dr.)

Propisi koje je potrebno inovirati i usvojiti u narednom periodu:

Zakon o zaradama zaposlenih u javnom sektoru

Predstavnici privrednih društava, posebno sektora komunalnih usluga, osnovanih od strane lokalne samouprave, pokrenuli su inicijativu za izmjenu Zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru.

Primjedbe se odnose na pravnu prirodu ovog zakonskog teksta, utvrđenog u fazi nacрта od strane Ministarstva finansija, i nesklad u odnosu na potrebe i mogućnosti regulisanja radnih odnosa u privredi. Naime, članom 2 je definisano da su zaposleni u javnom sektoru, pored ostalog, i zaposleni u privrednom društvu osnovanom u većinskom državnom vlasništvu ili vlasništvu lokalne samouprave.

Dalje, u članu 41 Zakona gdje su utvrđeni određeni slučajevi izuzeća od primjene Zakona, nejasno je iz kog razloga je propisano da se izuzeća odnose na privredna društva osnovana u većinskom državnom vlasništvu, a ne i na privredna društva u većinskom vlasništvu lokalne samouprave, čime je pricinjena značajna diskriminacija.

U uporedno-pravnoj praksi nije zabilježen sličan primjer uređenja pitanja zarada u privredi, što je dodatan osnov za izmjenu Zakona po hitnom postupku, ukoliko se želi postići konkurentnost privrede i redovno vršenje komunalnih djelatnosti od javnog interesa.

Zakon o zaradama zaposlenih u javnom sektoru treba izmijeniti na način što će se utvrditi da se isti ne primjenjuje na privredna društva bez obzira na svojstva i pravnu prirodu osnivača tih privrednih subjekata.

Zakon o zdravstvenom osiguranju

Dugovanja po osnovu naknade isplaćene zarade za slučaj privremene spriječenosti za rad (bolovanja), prema privrednim društvima su evidentirana u značajnom iznosu

sa dugotrajnim kašnjenjem u prenosu sredstava.

Zakonom o zdravstvenom osiguranju, kao ni Pravilnikom o načinu ostvarivanja prava na privremenu spriječenost za rad nije definisan rok refundacije sredstava poslodavcu, iako je utvrđena obaveza Fonda za zdravstveno osiguranje da poslodavcu refundira sredstva za bolovanja koja traju preko 60 dana i za slučaj održavanja trudnoće od prvog dana.

Privrednici ukazuju da su u praksi evidentirana višegodišnja kašnjenja po tom osnovu. Stoga, je nužno Zakonom definisati krajnji rok u kojem je Fond zdravstvenog osiguranja obavezan da izvrši refundaciju isplaćenih sredstava poslodavcu na ime isplaćene naknade zarade za slučaj privremene spriječenosti za rad.

Zakon o radu

Važeći Zakon o radu je stupio na snagu avgusta 2008. godine i u međuvremenu je više puta mijenjan i dorađivan. Kao takav loše je ocijenjen od strane najviših predstavnika Vlade, cjelokupne privrede, investitora, predstavnika EU, Svjetske banke i samih zaposlenih. S tim u vezi, privrednici su mišljenja da je potrebno na cjelovit i moderan način urediti oblast radnih odnosa, te na adekvatan način odgovoriti njihovim potrebama i ukupnom ekonomskom razvoju. U svim zemljama okruženja pokrenute su ili sprovedene reforme radnog zakonodavstva u pravcu fleksibilizacije tržišta rada.

Pored toga, u cilju dobijanja što kvalitetnijeg i primjenjivijeg zakona o radu potrebno je uključiti privredu u postupak njegove izrade.

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju

Zbog izraženih problema nelikvidnosti privrede u prethodnom periodu i neredovno vršenih uplata doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje, izražena je potreba rješavanje pitanja spajanja radnog staža i regulisanja doprinosa prilikom ostvarivanja prava na starosnu penziju. Trenutno je veoma komplikovana situacija spajanja staža zaposlenima koji su ostvarili zakonsko pravo na penziju, a koji to pravo nisu u mogućnosti da ostvare najčešće zbog neredovne uplate doprinosa od strane poslodavca i nepovezanog penzijskog staža u prethodnom periodu.

Stoga je potrebno naći modalitet za odlazak u penziju zaposlenih koji su ispunili zakonske uslove, a to ne mogu ostvariti zbog neredovne uplate doprinosa.

Zakon o državnim i drugim praznicima

Ovim Zakonom se utvrđuju praznici i način svetkovanja, u smislu određenja neradnih dana. Članom 5 Zakona o državnim i drugim praznicima, utvrđeno je:

“Privredna društva i drugi oblici obavljanja privredne djelatnosti, ako priroda djelat-

nosti ili tehnologija rada zahtijevaju neprekidan rad, mogu raditi u praznične dane.

Dozvolu za rad u praznične dane subjektima iz stava 1 ovoga člana izdaje organ državne uprave nadležan za poslove ekonomije u skladu sa kriterijumima i pravilima koje propiše.

Propis o kriterijumima i pravilima o izdavanju dozvole za rad iz stava 2 ovog člana donosi Ministarstvo, uz prethodno pribavljeno mišljenje organa državne uprave nadležnog za poslove rada, reprezentativnih organizacija poslodavaca i sindikata."

Imajući u vidu da ovako propisani član 5 Zakona o državnim praznicima predstavlja barijeru poslovanju Komora je inicirala izmjene ovog Zakona, kojima se zahtijeva brisanje obaveze pribavljanja dozvole za rad u toku praznika, jer je postavljeno rješenje u praksi neodrživo i suprotno potrebama privrede. Krajnje je sporno i neodrživo zakonsko rješenje kojim se zabranjuje rad privrednim subjektima ukoliko nemaju dozvolu za rad, izdatu od strane Ministarstva ekonomije.

U cilju otklanjanja ove poslovne barijere potrebno je brisati obavezu privrednih subjekata da nadležni organ obavještavaju o radu tokom praznika. Ovo administrativno ograničenje predstavlja suprotnost ustavnoj slobodi preduzetništva i nije zabilježena u uporedno-pravnoj poslovnoj praksi i regulativi iz oblasti radnih odnosa.

Zakon o privrednim društvima

Pravna regulativa koja utvrđuje uslove osnivanja, organizovanja i upravljanja privrednim društvima temelj je uređenja ekonomsko-socijalnih odnosa jedne zemlje. Sadašnje stanje u ovoj oblasti je narušeno zbog pravne nesigurnosti i česte zloupotrebe statusa osnivača društava sa ograničenom odgovornošću, do čega dolazi zbog praktično nepostojanja kapitala privrednog društva koji bi bio garancija za obaveze koje se stvore u pravnom prometu. Stoga, je zahtjev privrede da Zakon o privrednim društvima treba izmijeniti na način što će se ograničiti mogućnost osnivanja više jednočlanih društava čiji je osnivač isto fizičko lice, odnosno jasno utvrditi odgovornost osnivača i uprave za obaveze društva. Na taj način bi se izbjegla praksa zloupotrebe položaja osnivača društva sa ograničenom odgovornošću i prevara povjerilaca, fiktivnim promjenama i prenosom kapitala sa prezaduženog na novoosnovano društvo, te omogućilo izmirenje obaveza iz imovine osnivača.

Zakon o unutrašnjoj trgovini

Zakonom o unutrašnjoj trgovini uređena je oblast prometa roba i usluga na tržištu, propisani su uslovi i oblici vršenja trgovine, zaštita od neloyalne konkurencije u trgovini i nadzor nad primjenom propisa. Sam Zakon je u dijelu ispunjenja uslova za obavljanje trgovine liberalno koncipiran, na način što je za početak rada privrednog subjekta, utvrđeno da se nadležnim organima dostavlja prijava početka obavljanja

trgovine, bez prethodne provjere.

U narednom periodu potrebno je zakonski definisati zabranu prodaje proizvoda ispod nabavne vrijednosti, kako bi se spriječile zloupotrebe, utaje poreza i zaštitila domaća proizvodnja. Zabrana ne bi važila za određene slučajeve isteka roka trajanja, prestanka obavljanja djelatnosti, zatvaranja objekata.

Zakon o zaštiti potrošača

Nacrt Zakona o izmjeni i dopuni Zakona o zaštiti potrošača nije usklađen sa realnim uslovima prometa roba i usluga na tržištu, a posebno je važno sprovesti usklađivanje istog za važećim Zakonom o obligacionim odnosima, Zakon o elektronskim komunikacijama, Zakonom o energetici, Zakonom o komunalnim djelatnostima i drugim.

Tekst Nacrta zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti potrošača potrebno je unaprijediti u sledećim segmentima:

- jasno definisati izraze upotrebljene u Zakonu, posebno pojmove kao što su saobraznost, nesaobraznost, garancija;
- raniji Zakon o zaštiti potrošača poznao je pojmove serviser i ovlašćeni serviser što je potrebno definisati u postojećem Zakonu;
- definisati minimalni vremenski period važenja garancije;
- članove Zakona o zaštiti potrošača (npr. 47) koji definiše slobodu izbora kupaca, gdje oni imaju pravo da zahtijevaju povrat novca, zamjenu uređaja ili popravku treba detaljnije definisati;
- produžiti roka za rješavanja po pitanju prigovora potrošača sa 15 na 30 dana;
- uvesti termin potrošni materijal i isti definisati – šta sve spada u potrošni materijal i koji je garantni rok za potrošni materijal, jer period od dvije godine je prevelik s obzirom na prirodu same robe;
- definisati rok za prijavu fizickog oštećenja i nedostatke na uređaju/robi koji se kupcu dostavlja na kućnu adresu;
- definisati garantni rok za rezervne djelove, garantni rok i rok za saobraznost za zamjenske uređaje/modele, jer je rok od dvije godine predug, kupac dobija nov artikal za koji nema nikakvih troškova, a naročito ako se kupcu uređaj mijenja nakon dužeg vremenskog perioda;
- budući da su važeće kazne previsoke potrebno je razmotriti mogućnost njihovog smanjivanja.

Pored prethodno navedenog važećim Zakonom o zaštiti potrošača nije adekvatno definisan dio koji se odnosi na vansudsko rješavanje sporova što onemogućava funk-

cionisanje Odbora za vansudsko rješavanje sporova, te sprovođenje ovih postupaka u praksi.

- **Pravilnik o listi proizvoda i načinu isticanja obavještenja o robi na Brajevom pismu**

U avgustu 2016. godine Ministarstvo ekonomije donijelo je Pravilnik o listi proizvoda i načinu isticanja obavještenja o robi na Brajevom pismu (Sl. list Crne Gore br. 56/16). Pravilnikom je utvrđena obaveza isticanja deklaracije na pismu za slabovide osobe za šampone i tečne deterdžente zapremine veće od 0,5 l.

Privrednoj komori Crne Gore obratilo se više privrednih subjekata na koje se primjena konkretnog Pravilnika odnosi. Naime, ni Komora ni privredni subjekti, nijesu bili obaviješteni o stupanju na snagu novog Pravilnika i primjeni ovog sistema obavještanja potrošača, zbog čega je došlo do problema u poslovanju privrednih subjekata koji rade sa konkretnim kategorijama proizvoda jer su isti već uvezeni i izloženi u maloprodajnim objektima.

Sam Pravilnik o listi proizvoda i načinu isticanja obavještenja o robi na Brajevom pismu je nedostatan iz prostog razloga što se po njemu ne može postupati budući da ne sadrži obrazac i uputstvo o primjeni odnosno sadržini, dimenzijama i drugim tehničkim karakteristikama koje treba da ga prate.

S tim u vezi, potrebno je staviti van snage Pravilnika o listi proizvoda i načinu isticanja obavještenja o robi na Brajevom pismu ili odložiti njegovu primjenu radi oslobađanja zaliha i pripreme privrednih subjekata za takav način deklarisanja, uz izmjene Pravilnika u pravcu preciznog definisanja obrasca i sadržaja deklaracije na Brajevom pismu.

Zakon o autorskom i srodnim pravima

Ovim Zakonom utvrđuje se pravo autora književnih, naučnih i umjetničkih djela, prava interpretatora, proizvođača fonograma, filmskih producenata, radiodifuznih organizacija, izdavača i proizvođača baza podataka, autorsko ugovorno pravo, kolektivno ostvarivanje autorskog i srodnih prava i zaštita autorskog i srodnih prava.

Postupak zaštite i ostvarivanja kolektivnih prava autora muzike, je po ocjeni privrednika loše uređen ovim Zakonom, povodom čega su upućene brojne inicijative i apeli sa osnovnom sadržinom da se ove odredbe moraju kvalitetnije i pravednije urediti, radi eliminisanja biznis barijera. Evidentno je da se privredi ispostavljaju enormno visoki računi, bez jasne korelacije ili obrazloženja uticaja muzike na poslovanje određenih privrednih subjekata, što je svakodnevna pojava. Nužno je precizno definisati osnove plaćanja i postupak naplate naknade koju privrednici plaćaju za kolektivne naknade autorskih prava prilikom korišćenja muzike.

Zakon o inspekcijskom nadzoru

Zakonom o inspekcijskom nadzoru uređuju se načela inspekcijskog nadzora, način i postupak vršenja nadzora, obaveze i ovlašćenja inspektora. Takođe, Zakon definiše da inspektor obavlja prvenstveno preventivnu funkciju, a upravne mjere i radnje preduzima kada se preventivnom funkcijom ne može obezbijediti svrha i cilj nadzora. U poslovanju se privrednici susrijeću sa sasvim drugačijim postupanjem inspekcijskih organa, koji gotovo isključivo izriču visoke novčane kazne zanemarujući obaveze preventivnog djelovanja. U cilju pravilne primjene propisa i zaštite od nelojalne konkurencije, neophodno je eliminisati selektivnost postupanja i unaprijediti rad inspekcijskih organa, kao i sam način vršenja nadzora, poštujući načela inspekcijskog nadzora u smislu veće edukacije izvršilaca nadzora i sprovođenja preventivnih kontrola.

Prilikom obraćanja za davanje mišljenja ili instrukcija u pogledu načina primjene propisa koji se skoro svakodnevno mijenjaju, nadležne inspekcije ne daju jasne i precizne smjernice za primjenu propisa čije sprovođenje kontrolišu. Često se ista pitanja različito tretiraju od strane različitih ovlašćenih lica i od slučaja do slučaja.

Zakon o javnim nabavkama

Zakon o javnim nabavkama uređuje uslove, način i postupak nabavke roba, usluga i ustupanja izvođenja radova, zaštitu prava u postupcima javnih nabavki, koje sprovode obveznici primjene zakona, a koji za obavljanje javnih funkcija koriste sredstva iz javnih prihoda.

Prethodno izvršenim izmjenama Zakona smanjeni su troškovi izrade i pojednostavljena je procedura pripreme ponude, povećana efikasnost sprovođenja samog postupka, uz unapređenje zaštite prava ponuđača. To je bila i osnovna intencija predloženih izmjena i dopuna od strane predstavnika Komore, kao i da se olakša učešće zainteresovanih lica kao ponuđača u postupcima, te da se uspostave kvalitetniji, efikasniji i ekonomičniji mehanizmi zaštite prava. Otklonjena je pogrešna praksa izjednačavanja registrovane šifre djelatnosti sa ispunjenošću uslova za obavljanje posebno regulisane djelatnosti.

U cilju daljeg unapređenja pravne regulative u ovoj oblasti u narednom periodu potrebno je:

- Precizirati način sačinjavanja liste obveznika primjene Zakona o javnim nabavkama, u skladu sa direktivama EU, radi rješavanja problema u poslovanju sa kojim se suočavaju privredna društva koja imaju komercijalni i industrijski karakter, a u državnom su vlasništvu;
- Veliki broj naručilaca, neadekvatna priprema tendera, primjena upravnog postupka u javnim nabavkama su faktori koji generišu brojne mogućnosti za podnošenje žalbi, obaranje i prolonigranje postupka javnih nabavki, na što

treba obratiti posebnu pažnju prilikom izrade novog zakona, ukoliko se želi unapredjenje sistema nabavki;

- Ograničiti rokove za donošenje odluke u žalbenom postupku, budući da se često prekorači zakonski rok za odlučivanje i pravosnažnost postupka izbora ponuđača;
- Posebnu pažnju treba usmjeriti na stvaranje uslova za omogućavanje efikasne i dostupne pravne zaštite pravnih interesa ponuđača, radi čega je nužno konstituisati djelotvorne institucije za sprovođenje žalbenih postupaka i kontrolu izvršenja javnih nabavki.

Zakon o turističkim organizacijama

Zakon o turističkim organizacijama uređuje osnivanje, načela organizacije i rada turističkih organizacija, način njihovog finansiranja, kao i kriterijumi za kategorisanje turističkih mjesta. Shodno Zakonu takođe je utvrđeno osnivanje i obaveza finansiranja turističkih organizacija na nacionalnom i lokalnom nivou. S tim u vezi, privrednici su više puta ukazivali da su doprinosi koji se plaćaju turističkim organizacijama visoki i da iste treba smanjiti, posebno u slučaju obavljanja djelatnosti u više opština.

Stoga predlažu da se Zakonom, promijeni način i postupak obračuna doprinosa za turističke organizacije u cilju njihovog smanjenja i otklanjanja ove barijere poslovanju posebno za privredne subjekte koji ne obavljaju turističke djelatnosti.

Zakon o administrativnim taksama

Brojne i visoke takse za dozvole za uvoz, kao i druge administrativne takse, česte analize prilikom uvoza sirovina i repromaterijala, predstavljaju ograničenje za konkurentno poslovanje realnog sektora.

U tom smislu potrebno je izvršiti reviziju Zakona o administrativnim taksama, kako bi se naknade svele na realne troškove sprovođenja radnji i izrade spisa pred državnim organima.

Zakon o strancima

U cilju efikasne primjene i eliminisanja administrativnih barijera prilikom radnog angažovanja stranaca, nastalih primjenom Odluke o utvrđivanju godišnjeg broja dozvola za privremeni boravak i rad stranaca za 2016. godinu, donijete shodno Zakonu o strancima, neophodno je brisanje dodatka Pregled potreba za zapošljavanje, sezonsko zapošljavanje i pružanje ugovorenih usluga stranaca, po djelatnostima i po zanimanjima. Privrednici smatraju da nije moguće precizno odrediti broj kvota za djelatnost - usluge smještaja i ishrane, prvenstveno jer nije moguće unaprijed odre-

diti tok odvijanja sezone. Takođe, Pregledom po zanimanjima, se ne postiže osnovna svrha dodatka, a to je definisanje kvalifikacija koje nedostaju na crnogorskom tržištu rada, nego zanimanje koje podrazumijeva sistematizovano radno mjesto i obuhvata samo dio zanimanja koja egzistiraju na tržištu rada.

Tržište rada i normativni ambijent još uvijek nije pogodan za primjenu raznih ograničenja za rad stranaca. Turistička privreda se permanentno zalaže da se u Crnoj Gori stvara ambijent u kojem prioritet u zapošljavanju imaju domaći radnici. I u principu su protiv ograničavanja tržišta rada na način donošenja godišnjih kvota za privremeni boravak i rad stranaca. Ovo polazeći od osnovnog - neusklađenosti ponude i tražnje zanimanja na tržištu rada i značajne fluktuacije strane radne snage, posebno u vrijeme turističke sezone. Privrednici smatraju da je svrsishodnije uvesti kategoriju takse na svakog zaposlenog stranca, nego administrativnim putem ograničavati tržište rada. Sredstva od ovih taksi bi se namjenski koristila za razvoj i finansiranje školovanja za deficitarna zanimanja.

Komunalna naknada shodno Zakonu o komunalnim djelatnostima

Glavni grad Podgorica je na osnovu Zakona o komunalnim djelatnostima¹⁸, čija primjena je odložena do 25.02.2018. godine, pripremio Nacrt odluke o komunalnoj naknadi. S tim u vezi, ne postoji osnov za naplatu naknade za zajedničku komunalnu potrošnju jer je pitanje tekućeg i investicionog održavanja komunalne infrastrukture definisano normama čija je primjena odložena do 2018. godine.

Pored toga, sam Zakon koji je stupio na snagu, a još nije u primjeni nije dao ovlaštenje potrošačkim jedinicama da vrše naplatu komunalne naknade, već isključivo da donesu određena akta u tom smislu. Zakon o komunalnim djelatnostima iz 1995. godine, koji je trenutno u primjeni, ne sadrži odredbe o komunalnoj naknadi za zajedničku komunalnu potrošnju i postupku namjenske potrošnje, te po tom osnovu nema mogućnosti za eventualnu primjenu odluke o komunalnoj naknadi i u konačnom namjensku potrošnju sredstava.

Sam Nacrt odluke se treba doraditi u smislu definisanja zaštite interesa korisnika komunalnih usluga, shodno načelima Zakona o komunalnim djelatnostima na osnovu kojeg se ista priprema, sa posebnim osvrtom na ispravnost izvršenog obračuna i naplate naknade, kako se ne bi ponavljali propusti u obračunu i utvrđivanju obaveza pravnih i fizičkih lica.

Zakon o poreskoj administraciji

Zakon o poreskoj administraciji propisuje da žalba ne odlaže izvršenje akata poreskog organa. Ova odredba u praksi izaziva probleme poreskim obveznicima, naročito kad se ima u vidu trajanje postupka po izjavljenoj žalbi. Poreska administracija ima

¹⁸ „Sl.list CG“, br. 55/16

ovlašćenja da u redovnom postupku naplati obaveze po osnovu javnih prihoda sa računa poreskih obveznika. Kada se rješenje ukine, poreskom obvezniku se novac vraća uz zakašnjenje. Neosporno je da zbog ovakvog zakonskog rešenja obveznici često dolaze u situaciju blokade računa i otežanog poslovanja, a krajnji rezultat može biti i stečaj.

Predlažemo izmjenu Zakona o poreskoj administraciji, na način što će se propisati da žalba odlaže izvršenje do konačnosti poresko-upravnog akta.

Zakon o porezu na dodatu vrijednost

Prema odredbama Zakona o porezu na dodatu vrednost, obaveza obračunavanja i plaćanja PDV-a nastaje najranije dana kada je izvršen promet robe i usluga, bez obzira na činjenicu kada će biti izvršena naplata potraživanja od kupaca. Zbog izraženih problema kašnjenja sa plaćanjem, česta je situacija da poreski obveznik duguje PDV za robu koju ni sam nije naplatio.

U cilju rešavanja ovog problema za privredu, a posebno mala i srednja preduzeća, potrebno je razmotriti izmjenu odredbi Zakona o PDV-u, u smislu da se utvrdi da poreska obaveza nastaje danom kada su potraživanja od kupaca naplaćena, a ne danom kada je promet dobara i usluga izvršen.

Predlog Zakona o izmjenama i dopunama Carinskog zakona

U cilju usklađivanja važećeg Carinskog zakona sa novim zakonom EU u ovoj oblasti, koji je stupio na snagu maja 2016. godine, pripremljen je Predlog Zakona o izmjenama i dopunama Carinskog zakona. Radi unapređenja ovog propisa potrebno je izvršiti sledeće izmjene teksta predloga Zakona:

- Član 9 Predloga Zakona kojim se dodaje član 67a stav tri glasi: *“Nosilac odobrenja snosi troškove carinskog organa ili drugih lica koja postupaju u ime carinskog organa od trenutka zadržavanja robe, uključujući skladištenje i postupanje sa robom i preduzimanje određenih mjera kao što je uništenje robe.”*

Predloženo rješenje u praksi znači da bi zastupnici pred carinskim organom ili držaoci skladišta trebalo da fakturišu troškove skladištenja licu koje nije izdalo nalog za skladištenje, odnosno nosiocu odobrenja prava za zaštitu intelektualne svojine, sa kojim ova preduzeća nemaju poslovni odnos. Zbog problema koji bi mogli nastati u primjeni ove odredbe privrednici predlažu da troškove skladištenja robe za koju nije dokazano da povređuje pravo intelektualne svojine, a uskladištena je po nalogu carinskog organa, pokriva nadležna carinarnica.

- Članom 18, odnosno članu 189 važećeg Carinskog zakona, koji se odnosi na obezbjeđenje carinskog duga, dodaju se dva nova stava koja glase:

"Obezbjedenje koje se daje za određenu deklaraciju odnosi se na iznos uvozne ili izvozne carine koja odgovara carinskom dugu u vezi sa cjelokupnom robom koja je obuhvaćena ili se pušta na osnovu te deklaracije, bez obzira na tačnost podataka iz deklaracije.

Ako obezbjeđenje nije vraćeno, može se koristiti u visini datog obezbjeđenja i za plaćanje iznosa uvoznog i izvoznog carinskog duga koji se naplaćuje nakon naknadne kontrole robe."

Ukoliko formulacija "obezbjedenje jeste vraćeno" znači da je garancija oslobođena onog momenta kada je plaćen carinski dug za robu koja je puštena u slobodan promet, a za koju je prethodno položena garancija za odloženo plaćanje carinskog duga, te da ova garancija ne može biti ponovo opterećena nakon eventualne naknadne kontrole i utvrđenog dodatnog carinskog duga, donošenje ovakve odredbe je prihvatljivo. Dodatno, ovakvo rješenje otklonilo bi nedoumice koje sada postoje, te olakšalo poslovanje na dva načina:

- Carinski organ ne bi mogao, kao do sada, da i za naknadno obračunati carinski dug optereti garanciju zastupnika i ugrozi mu likvidnost, odnosno poslovanje (što se sada dešava, čak i u situacijama kada se radi o direktnom zastupanju),
- Poslovne banke bi morale da oslobode hipoteku koju je privredno društvo položio prilikom dobijanja garancije, danom prestanka važenja te iste garancije. Sada je praksa takva da banka odbija da oslobodi hipoteku i time veže privrednika da opet kod iste banke obezbijedi garanciju, pod uslovima koje ona diktira. Ovakvo ponašanje banke pravdaju činjenicom da Uprava carina može da optereti garanciju u periodu od tri godine od momenta plaćanja carinskog duga.
- Prijavljivanje robe, član 47 stav 2 Carinskog zakona glasi: *"Zapovjednik svakog broda ili drugo odgovorno lice i zapovjednik svakog vazduhoplova koji stiže u Crnu Goru ili lice koje je taj zapovjednik ovlastio, odmah po dolasku i prije istovara robe, podnose carinarnici manifest za svu robu koja se prevozi kao teret tim brodom ili vazduhoplovom."*

U praksi - kada se roba iskrca na kontejnerski terminal u Baru podnosi se izjava o teretu kojom se roba prijavljuje carinarnici. Nakon toga, zastupnik po nalogu uvoznika podnosi deklaraciju za npr. tranzitni postupak. Ukoliko se pregledom robe utvrdi višak ili manjak robe, carinski organ po pravilu podnosi prekršaj protiv zastupnika sa obrazloženjem da nije uredno prijavio robu. Zastupnici pred carinskim organom smatraju da vrijeme nastanka prekršaja nije kada oni podnesu deklaraciju za neki od carinskih postupaka već onda kada je roba iskrkana, odnosno prijavljena carini, što znači da bi odgovoran trebalo da bude brodski agent ili kapetan broda, a ne zastupnik koji postupa na osnovu dobije-

ne dokumentacije bez prethodnog uvida u stvarno stanje robe.

- Član 71 Carinskog zakona glasi: *“Carinski organ će odmah prihvatiti deklaraciju koja je podnijeta u skladu sa odredbama člana 70 ovog zakona, pod uslovom da je roba obuhvaćena deklaracijom dopremljena carinarnici.”*

U Carinskom zakonu postojala je odredba kojom je bilo propisano vrijeme za završetak carinskog postupka, koje je bilo ograničeno na 5 sati. Obzirom na sadašnju praksu, predlaže se da se iza riječi “prihvati” doda “i obradi u roku od 90 minuta”.

Zakon o bezbjednosti hrane

U skladu sa Zakonom o bezbjednosti hrane (»Službeni list CG«, br. 57/15) koji je u primjeni od početka godine doneseni su brojni podzakonski akti. Pored ostalog, donijeta je i Uredba o informisanju potrošača o hrani („Sl.list CG“, br. 12/16) koja će važiti od 1. januara 2017. godine. Subjekti koji se bave proizvodnjom i prometom hrane su istakli da bi primjena ove Uredbe izazvala probleme u poslovanju jer postoje nejasnoće koje se prije svega odnose na: deklarisanje količine sastojaka za piće sa procentom alkohola iznad 1,2% vol, podatke potrebne za popunjavanje nutritivne izjave, pitanje visokih troškova koji će nastati ukoliko se ne predvidi tranzicioni period za izmjene važećih deklaracija u skladu sa Uredbom, dileme kod članova 8 i 19 u vezi sa potrebom navođenja zemlje porijekla u deklaraciji. Stoga je potrebno odložiti primjenu ove Uredbe.

1.4. LIKVIDNOST

Centralna banka je od sredine 2012. godine počela sa objavljivanjem pregleda blokiranih privrednih subjekata i uzela aktivno učešće u iznalaženju modela restrukturiranja duga privrede prema bankarskom sektoru.

U godinama finansijske krize i poslije privredni sektor je suočen sa smanjenom tražnjom, manjim prihodima, ograničenim mogućnostima novog zaduživanja, što je uticalo na rast broja firmi u blokadi i onih koje posluju sa gubitkom. Opšte stanje u realnom sektoru karakteriše smanjena privredna aktivnost, visoka nelikvidnost, neuredno servisiranje ranije odobrenih kredita i nemogućnost novog zaduživanja zbog visokih kamatnih stopa. Realni sektor ne pokazuje znake oporavka, što ne stvara podsticajni ambijent za porast kreditne aktivnosti banaka.

Prema podacima Centralne banke na kraju novembra bilo je registrovano 81.054 transakcionih računa pravnih lica i preduzetnika, što je u odnosu na stanje godinu dana ranije više za 5,8%, a u odnosu na novembar 2011. godine više za 41,6%. Od ukupnog broja računa krajem novembra u blokadi je bilo 15.396 računa ili 19%. U odnosu na stanje godinu dana ranije broj blokiranih računa je veći za 3,3%, a u odnosu na pet godina ranije veći za 2,4%.

U vrijednosnom smislu, na dan 31.10.2016. godine, ukupan iznos duga po osnovu koga je izvršeno blokiranje računa je iznosio 623,4 mil. eura, što je u odnosu na stanje godinu dana ranije više za 11,7%, a u odnosu na stanje blokade pet godina ranije više za 70,8% ili 258,5 mil. eura.

Koncentracija duga je relativno velika, tako da 10 najvećih dužnika ili 0,06% od ukupno evidentiranih dužnika učestvuje sa 13,3% u ukupnom iznosu blokade, a njihova blokada iznosi 82,8 mil. eura. Pedeset najvećih dužnika, koji čine 0,32% od ukupno evidentiranih dužnika, učestvuje sa 36,05% u ukupnom iznosu blokade, pri čemu njihova blokada iznosi 224,8 mil. eura.

Sa stanovišta trajanja blokade uočljivo je da se uglavnom radi o dugogodišnjoj blokadi, jer je u neprekidnoj blokadi duže od jedne godine bilo oko 90% izvršnih dužnika (13.456) sa iznosom blokade od 559,7 mil. eura ili 90% od ukupnog iznosa blokade.

1.5. KONKURENTNOST, RAZMJENA ROBA I USLUGA

1.5.1. Konkurentnost

Prema Globalnom indeksu konkurentnosti (Global Competitiveness Index- GCI)¹⁹ 2016-2017 koji objavljuje Svjetski ekonomski forum (World Economic Forum –WEF), Crna Gora se, u konkurenciji od 138 država, nalazi na 82. mjestu sa ocjenom 4,05. U odnosu na prethodnu godinu Crna Gora je lošije pozicionirana za 12 mjesta budući da se prema indeksu iz 2015-2016 bila na 70.mjestu sa ocjenom 4,20.

Prema parametru veličina tržišta Crna Gora je najlošije ocijenjena i zauzima 130. mjesto. Kada je u pitanju makroekonomsko okruženje nalazi se na 119. mjestu, a prema kriterijumu poslovna sofisticiranost na 103. poziciji. Prema parametru inovativnost, Crna Gora je zauzela 94. poziciju, a 83. mjesto za efikasnost tržišta rada. Najbolje je ocijenjena kod parametra tehnološka spremnost, gdje zauzima 52. mjesto, dok se prema razvoju finansijskog tržišta nalazi na 54. poziciji. Prema izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma najveće prepreke za poslovanje su: pristup finansiranju, neefikasna vladina birokratija, neadekvatna infrastruktura, korupcija, poreske stope i restriktivno radno pravo.

Tabela 2: Pozicija Crne Gore - stubovi GCI

		Rang (od 138)	Ocjena (1-7)
	GCI 2016- 2017 (138)	82	4,05
	GCI 2015- 2016 (140)	70	4,20
	GCI 2014- 2015 (144)	67	4,20
	Osnovni zahtjevi	86	4.34
1.	Institucije	80	3,79
2.	Infrastruktura	76	3,93
3.	Makroekonomska stabilnost	119	3,73
4.	Zdravlje i osnovno obrazovanje	60	5,92
	Poboljšanje efikasnosti	79	3,96
5.	Visoko obrazovanje i obuka	64	4,49
6.	Efikasnost tržišta roba	74	4,27
7.	Efikasnost tržišta rada	83	4,10
8.	Razvoj finansijskog tržišta	54	4,16
9.	Tehnološka pripremljenost	52	4,59
10.	Veličina tržišta	130	2,12

¹⁹ Globalni indeks konkurentnosti 2016-2017 predstavlja okvir i odgovarajući set pokazatelja u tri glavne politike domena (stuba) i dvanaest poddomena (pod-stubova) za 138 zemalja. Konkurentnost svake zemlje određena je produktivnošću preduzeća koja u njoj posluju. Ekonomska vrijednost se stvara na mikro nivou tj. u sposobosti preduzeća da generišu prihode i nude proizvode i usluge na tržištu.

		Rang (od 138)	Ocjena (1-7)
	Inovacije i sofisticiranost	98	3,35
11.	Sofisticiranost poslovanja	103	3,57
12.	Inovacije	94	3,13

Prema Globalnom indeksu konkurentnosti od zemalja u regionu bolje od Crne Gore ove godine su rangirane Makedonija (68), Hrvatska (74) i Albanija (80), dok se naša zemlja nalazi ispred Srbije (90) i Bosne i Hercegovine (107).

Prema izvještajima o lakoći poslovanja (Doing business)²⁰ Svjetske banke, odnosno Međunarodne finansijske korporacije (IFC), Crna Gora je zabilježila pad od 3 mjesta u odnosu na prethodnu godinu.

U novom Izvještaju o lakoći poslovanja, zauzela je 51. mjesto na listi od 190 rangiranih zemalja. Napredak je ostvaren u oblasti "izdavanja građevinskih dozvola", gdje su prepoznate aktivnosti sprovedene u cilju smanjenja naknade za pružanje komunalnih usluga i eliminacije naknade za dobijanje urbanističko-tehničkih uslova, kao i napredak od 15 mjesta za plaćanje poreza. Neznatan pad u poziciji ostvaren je u sljedećim indikatorima: „registrovanje nekretnine“ (1), „zaštita manjih ulagača“ (2), „rješavanje problema insolventnosti“ (2), „dobijanje priključka na električnu energiju“ (2) i „započinjanje biznisa“ (5).

Od zemalja u regionu, bolje od Crne Gore ove godine je rangirana Makedonija (10), Hrvatska (43), Srbija (47), dok lošiji rang imaju Albanija (58) i Bosna (81).

Indikator	Crna Gora DB2017	Crna Gora DB2016	BiH DB2017	Hrvatska DB2017	Makedon. DB2017	Srbija DB2017	Najbolji rang DB2017
Otpočinjanje biznisa	58	53	174	95	4	47	1 (Novi Zeland)
Izdavanje građ. dozvola	93	99	170	128	11	36	1 (Novi Zeland)
Priljučak na el. energiju	167	165	123	68	29	92	1 (Rep. Koreja)
Registracija imovine	78	77	99	62	48	56	1 (Novi Zeland)
Dobijanje kredita	7	7	44	75	16	44	1 (Novi Zeland)
Zaštita manjih investitora	42	40	81	27	13	70	1 (Novi Zeland)
Plaćanje poreza	57	72	133	49	9	78	1 (UAE)
Trgovina preko granice	43	43	36	1	27	23	1 (10 ekonomija)
Sprovođenje ugovora	41	39	64	7	36	61	1 (Rep. Koreja)
Trgovina preko granice	43	43	41	54	27	23	1 (10 ekonomija)
Sprovođenje ugovora	41	39	64	7	36	61	1 (Rep. Koreja)
Rješavanje stečaja	40	38	41	54	32	47	1 (Finska)

Tabela 3: Indikatori za Crnu Goru

²⁰ Projekat Doing Business daje objektivne mjere poslovnih propisa i njihovog sprovođenja u 190 ekonomija i odabranih gradova na podnacionalnom i regionalnom nivou.

1.5.2. Robna razmjena sa inostranstvom

Ukupna spoljnotrgovinska razmjena Crne Gore za period januar-oktobar 2016. godine iznosila je 1.980,2 mil. eura i veća je 11,3% u odnosu na isti period prethodne godine.

Tabela 4: Robna razmjena Crne Gore sa inostranstvom (u mil. eura)

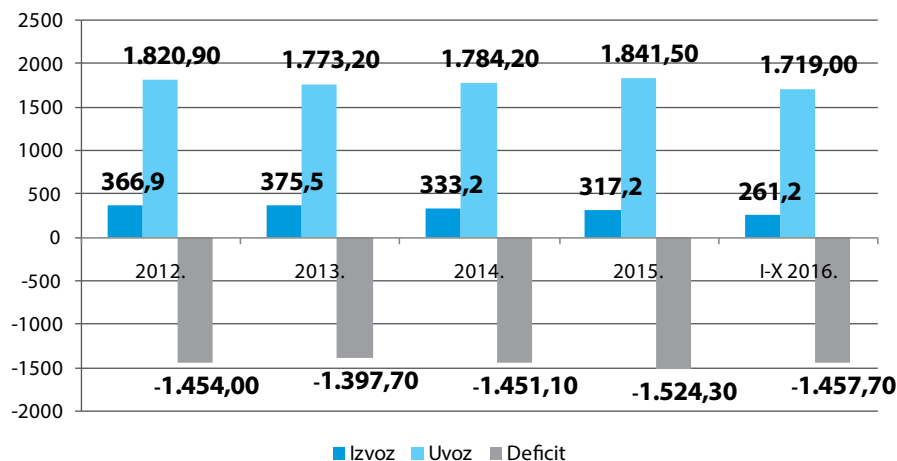
Izvor: MONSTAT

	2012.	2013.	2014.	2015.	I-X 2015.	I-X 2016.	Index I-X 16/15
Ukupno	2.187,8	2.148,7	2.117,4	2.158,7	1.778,6	1.980,2	111,3
Izvoz	366,9	375,5	333,2	317,2	245,1	261,2	106,6
Uvoz	1.820,9	1.773,2	1.784,2	1.841,5	1.533,5	1.719,0	112,1
Deficit	-1.454,0	-1.397,7	-1.451,1	-1.524,3	-1.288,4	-1.457,7	113,1
% pokrив. uvoza izvozom	20,2	21,2	18,7	17,2	16,0	15,2	

Izvezeno je robe u vrijednosti od 261,2 mil. eura, što je više za 6,6%, a uvezeno 1.719,0 mil. eura ili 12,1% više. Robni deficit je iznosio 1.457,7 mil. eura i veći je za 13,1%. Pokrivenost uvoza izvozom je manja u odnosu na isti period prethodne godine i iznosi 15,2%.

Grafik 3: Robna razmjena Crne Gore u periodu od 2012. do oktobra 2016. godine

Izvor: MONSTAT

Spoljnotrgovinska razmjena bila je najveća sa Evropskom unijom 47,5% i potpisnicima CEFTA sporazuma 31,9%.

Tabela 5: Regionalna usmjerenost robne razmjene za deset mjeseci 2016. godine (u mil. eura)

Izvor: MONSTAT

	Izvoz	%	Uvoz	%	Ukupno	%
Ukupno	261,2	100,0	1.719,0	100,0	1.980,2	100,0
Evropa	230,3	88,2	1.493,6	86,9	1.723,9	87,1
EU-28	103,0	39,4	837,3	48,7	940,3	47,5
CEFTA	110,5	42,3	521,2	30,3	631,7	31,9
EFTA	2,4	0,9	16,3	0,9	18,7	0,9

Preko 87% razmjene se realizuje sa evropskim zemljama, od čega najviše sa EU i CEF-TA, dok je razmjena sa zemljama EFTA-e ispod 1%.

R. b.	Zemlja	Izvoz	%	R. b.	Zemlja	Uvoz	%
	Ukupno	261,2	100,0		Ukupno	1.719,0	100,0
1.	Srbija	61,0	23,3	1.	Srbija	383,1	22,3
2.	Mađarska	32,2	12,3	2.	Njemačka	186,0	10,8
3.	BiH	19,2	7,3	3.	Kina	158,2	9,2
4.	Kina	18,4	7,0	4.	Italija	131,2	7,6
5.	Italija	15,1	5,8	5.	Grčka	91,6	5,3
6.	Kosovo	14,9	5,7	6.	Hrvatska	91,5	5,3
7.	Slovenija	12,3	4,7	7.	BiH	89,5	5,2
8.	Albanija	11,8	4,5	8.	Turska	57,0	3,3
9.	Njemačka	10,4	4,0	9.	Slovenija	39,8	2,3
10.	Poljska	8,6	3,3	10.	Španija	35,4	2,1
	Svega 1-10	203,8	78,0		Svega 1-10	1.263,3	73,5

Izvoz proizvoda iz Crne Gore realizovan je u 74 zemlje, od čega je 78% izvoza skoncentrisano na 10 zemalja od kojih najviše u Srbiju (61,0 mil.eura), Mađarsku (32,2 mil.eura), BiH (19,2 mil.eura) i Kinu (18,4 mil.eura).

Istovremeno je realizovan uvoz iz 182 zemlje svijeta, od čega je iz 10 zemalja realizovano 73,5% ukupnog uvoza, a najviše iz Srbije (383,1 mil.eura), Njemačke (186,0 mil.eura), Kine (158,2 mil.eura) i Italije (131,2 mil.eura).

Robna razmjena sa CEFTA potpisnicama

Tokom deset mjeseci 2016. godine sa CEFTA zemljama ostvarena je robna razmjena u vrijednosti od 631,7 mil.eura ili 8,9% manje nego u istom periodu prethodne godine. Ukupan izvoz iznosio je 110,5 mil. eura i veći je za 1,8% u odnosu na isti period prethodne godine. Iz regiona CEFTA uvezeno je 521,2 mil. eura ili 10,9% manje od uporednog perioda.

	I-X 2015.		I-X 2016.		Index uvoz	Index izvoz
	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz		
Ukupno CEFTA	585,0	108,5	521,2	110,5	89,1	101,8
Srbija	432,6	53,5	383,1	61,0	88,6	114,0
BiH	102,2	24,8	89,5	19,2	87,6	77,4
Albanija	24,7	11,0	23,2	11,8	93,9	107,3
Makedonija	23,2	3,6	22,2	3,6	95,7	100,0
Kosovo	2,2	15,6	3,0	14,9	136,4	95,5
Moldavija	0,1	-	0,1	-	-	-

Tabela 6: Deset zemalja sa najvećim izvozom i uvozom za deset mjeseci 2016.godine (u mil. eura)

Izvor: MONSTAT

Tabela 7: Robna razmjena sa potpisnicama CEFTA Sporazuma (u mil. eura)

Izvor: MONSTAT

Povećanje uvoza iz CEFTA zemalja je ostvareno sa Kosovom, dok je došlo do povećanja izvoza u Srbiju i Albaniju.

Robna razmjena sa EFTA zemljama

Robna razmjena sa potpisnicama EFTA sporazuma za deset mjeseci 2016. godine je iznosila 18,7 mil. eura i veća je 37,5%. Učešće ovih zemalja u ukupnoj razmjeni je malo i iznosi svega 0,9%. Izvezeno je robe u vrijednosti od 2,4 mil.eura, što je manje za 27,3% u odnosu na isti period prethodne godine, a uvezeno 16,3 mil. eura ili 58,2% više. Najveća razmjena ostvarena je sa Švajcarskom 12,5 mil.eura ili 66,8%.

Tabela 8: Robna razmjena sa potpisnicama EFTA Sporazuma (u mil. eura)

Izvor: MONSTAT

	I-X 2015.		I-X 2016.		Index uvoz	Index izvoz
	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz		
Ukupno EFTA	10,3	3,3	16,3	2,4	158,2	72,7
Švajcarska	9,2	3,3	10,1	2,4	109,8	71,2
Norveška	0,6	-	6,0	-	preko 10 puta	-
Island	0,5	-	0,2	0	47,6	-
Lihtenštajn	-	-	-	0		-

Struktura robne razmjene

U strukturi izvoza najviše su zastupljeni aluminijum i proizvodi od aluminijuma u iznosu od 55,7 mil. eura ili 21,3%, zatim mineralna goriva, ulja i proizvodi njihove destilacije 38,6 mil.eura ili 14,8%, rude 24,5 mil.eura ili 9,4% i drvo i proizvodi od drveta 24,0 mil.eura ili 9,2%.

U strukturi uvoza najviše su zastupljene električne mašine, oprema i djelovi u iznosu od 179,6 mil. eura ili 10,4%, zatim mineralna goriva i ulja 155,8 mil.eura ili 9,1%, mehaničke mašine i uređaji 137,3 mil.eura ili 8% i vozila 110,9 mil.eura ili 6,5%.

Tabela 9: Deset najvećih grupa proizvoda u uvozu i izvozu roba za deset mjeseci 2016. godine (u mil. eura)

Izvor: MONSTAT

	Naziv	Uvoz	%		Naziv	Izvoz	%
	Ukupno	1.719,0	100,0		Ukupno	261,2	100,0
85	Električne mašine i oprema	179,6	10,4	76	Aluminijum i proizvodi alum.	55,7	21,3%
27	Mineralna goriva u ulja	155,8	9,1	27	Mineralna goriva i ulja	38,6	14,8%
84	Mašine i mehanički uređaji	137,3	8,0	26	Rude, zgure i pepeo	24,5	9,4%
87	Vozila, osim željezničkih	110,9	6,5	44	Drvo i proizvodi od drveta	24,0	9,2%
73	Proizvodi od gvožđa i čelika	68,5	4,0	84	Kotlovi, mašine i mehan. ur.	13,9	5,3%
02	Meso i drugi klanični proizvodi	59,8	3,5	72	Gvožđe i čelik	13,7	5,3%
94	Namještaj, posteljina, madraci	54,3	3,2	22	Pića, alkoholi i sirće	13,4	5,1%
39	Plastične mase	51,0	3,0	30	Farmaceutski proizvodi	7,6	2,9%
22	Pića, alkoholi i sirće	50,5	2,9	02	Meso i drugi klanični proizv.	6,1	2,3%
30	Farmaceutski proizvodi	49,9	2,9	71	Prirodni ili kultivisani biseri	5,1	2,0%

1.5.3. Razmjena usluga

U razmjeni usluga Crna Gora konstantno ostvaruje suficit, kojim se djelimično ublažava visok robni deficit i popravlja platni bilans zemlje.

Prihodi od usluga su u porastu i za devet mjeseci 2016. godini su dostigli nivo od 1,1 mlrd. eura, što predstavlja 90% ukupnih prihoda od usluga ostvarenih u prošloj godini. Saldo usluga, takođe, ima tendenciju rasta i u ovom periodu je iznosio 748,5 mil. eura.

U strukturi usluga najveće je učešće sektora turizma čiji je saldo pozitivan. Ukupni prihodi od turizma u ovom period su iznosili 800,6 mil. eura i veći su za 2,1% od prihoda ostvarenih u uporednom periodu prošle godine, dok su rashodi iznosili 42,3 mil. eura i veći su za 43,4%.

Usluge transporta su druge po veličini prihoda i takođe bilježe konstantan rast. Od 2010. godine i usluge transporta bilježe suficit u razmjeni, koji je tokom devet mjeseci ove godine iznosio je 42,6 mil.eura. Kod građevinskih usluga ostvarenih u ovoj godini zabilježen je suficit od 2,4 mil eura, što je preko pet puta manje od uporednog perioda prošle godine. Kod ostalih poslovnih usluga i ostalih usluga rashodi su konstantno bili veći od prihoda i bilježen je stalan deficit u razmjeni.

Ostvareni suficit u sektoru usluga za devet mjeseci čini 20% procijenjenog BDP-a za ovu godinu.

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	I-IX 2016.
Saldo usluga	464,3	589,2	612,2	653,2	690,3	789,2	748,5
Prihodi	801,0	906,0	997,5	994,4	1.030,6	1.213,9	1.093,0
Rashodi	336,7	316,8	385,3	341,2	340,3	424,7	344,5
Saldo pojedinačnih usluga							
Transport	20,8	31,6	41,6	42,6	45,6	63,9	42,6
Turizam-putovanja	517,2	591,4	612,6	629,7	646,8	772,8	758,3
Građevinske usluge	-17,1	10,8	-1,5	33,0	28,2	-2,8	2,4
Ostale poslovne usluge	-30,9	-22,9	-18,2	-47,1	-24,6	-40,2	-24,8
Ostale usluge	-25,7	-21,6	-22,3	-5,0	-5,6	-4,5	-30,1

Saldo razmjene roba i usluga za devet mjeseci 2016. godine je negativan. Ostvaren je deficit u vrijednosti 517,2 mil. eura.

Tabela 10: Struktura usluga
(u mil. eura)

Izvor: CBCG

1.6. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE

Priliv stranih direktnih investicija je bio glavni pokretač rasta u proteklom periodu. Za očekivati je da će SDI biti snažan faktor rasta i u predstojećem periodu.

Neto priliv stranih direktnih investicija za devet mjeseci 2016. godine iznosio je 281,9 mil. eura ili 48,3% manje u poređenju sa istim periodom 2015. godine. Ukupan priliv stranih direktnih investicija iznosio je 551,9 mil. eura ili 8,3% manje, dok je ukupan odliv iznosio 270,0 mil. eura ili 3,5 puta više²¹.

Tabela 11: Struktura ukupnog priliva SDI u Crnoj Gori (u mil. eura)

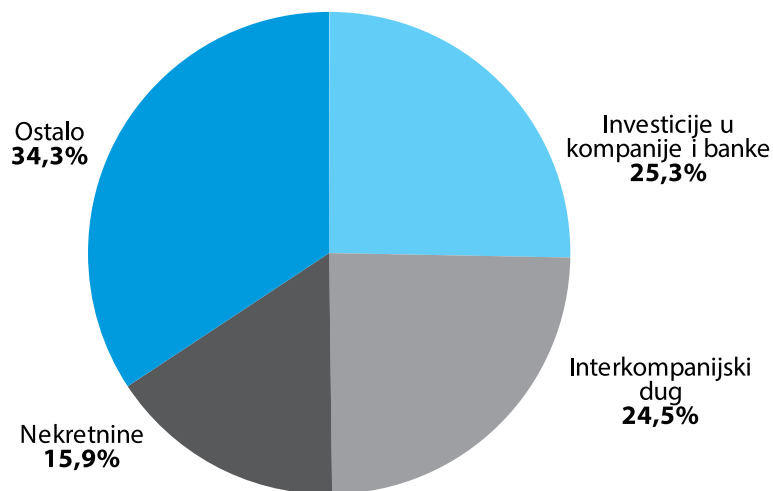
Izvor: CBCG; *preliminarni podaci

	2015.*	I-IX 2015.*	I-IX 2016.*	Index 16/15
Investicije u kompanije i banke	349,2	301,9	139,5	46,2
Interkompanijski dug	255,2	185,4	135,0	72,8
Nekretnine	141,1	108,9	87,9	80,7
Ostalo	12,0	5,5	189,5	-
Ukupan priliv	757,4	601,6	551,9	91,7
Ukupan odliv	138,2	77,1	270,0	350,3
Neto SDI	619,3	524,5	281,9	53,7

U strukturi ukupnog priliva učešće investicija u preduzeća i banke iznosi 25,3%, interkompanijskog duga 24,5%, ulaganja u nekretnine 15,9%, dok je priliv novčanih sredstava po osnovu povlačenja sredstava rezidenata investiranih u inostranstvu najveći i čini 34,3% ukupnog priliva ili 189,5 mil. eura.

Grafik 4: Struktura priliva SDI

Izvor: CBCG

²¹ Najveći dio odliva SDI se odnosio na isplatu dividendi jedne kompanije.

Koncentracija priliva je relativno velika, jer priliv iz deset zemalja sa najvećim učešćem čini 75,7% od ukupnog priliva. Pojedinačno, najviše novca je stiglo iz Norveške 34,2% zatim iz Italije 8,6%, Mađarske 6,8% i Ruske Federacije 6,4%. Od zemalja regiona među prvih deset je Srbija sa učešćem od 2,5%.

	Zemlja	Vrijednost SDI	Učešće u %
1.	Norveška	188,7	34,2
2.	Italija	47,3	8,6
3.	Mađarska	37,5	6,8
4.	Ruska Federacija	35,4	6,4
5.	Švajcarska	34,0	6,2
6.	Azerbejdžan	19,5	3,5
7.	Južna Afrika	15,0	2,7
8.	Velika Britanija	13,9	2,5
9.	Srbija	13,8	2,5
10.	Turska	12,7	2,3
	1-10	417,8	75,7
	Ostale zemlje	134,0	24,3
	Ukupno	551,9	100,0

Tabela 12: Priliv SDI po zemljama za period januar - septembar 2016. godine (u mil. eura)

Izvor: CBCG

1.7. OBRAZOVANJE

Razvoj ljudskih resursa poslednjih godina pod uticajem je brojnih faktora: promjena na tržištu rada, trendova i potreba u sferi zapošljavanja, novih informacionih tehnologija, promjena u ekonomiji, društvenih i političkih okolnosti. Osnovni akcenat je stavljen na uspostavljanje takvog sistema obrazovanja i osposobljavanja polaznika u kojem se stiču vještine, znanja i kompetencije koje će im omogućiti bolje i fleksibilnije prilagođavanje novim uslovima rada i novim vrstama poslova.

Privredna komora Crne Gore je tokom 2016. godine uradila dva istraživanja koja se odnose na reformu srednjeg stručnog obrazovanja i visokog obrazovanju, a u okviru kojih su privrednici iznijeli mišljenje o kvalitetu radne snage. Dobijeni rezultati pokazuju da je potrebno nastaviti sa aktivnostima u cilju unapređenja cjelokupnog obrazovnog sistema i prilagođavanja trendovima u EU. Pored toga, u cilju uskađivanja obrazovnog sistema sa potrebama privrede, te unapređenja konkurentnosti znanja, vještina i kompetencija pojedinaca na tržištu rada, neophodna je saradnja svih zainteresovanih strana.

Analiza o srednjem stručnom obrazovanju je ukazala na izazove u ovom segmentu, a koji se manifestuje kroz:

- Nedovoljnu praktičnu primjenu znanja - reformu stručnog obrazovanja treba nastaviti sa naglaskom na povećanje udjela praktičnog rada u obrazovnim programima, kao i povećavanje standarda i kriterijuma za dobijanje diplome;
- Nedovoljnu uključenost socijalnih partnera u proces obrazovanja učenika srednjeg stručnog obrazovanja - potreban je veći angažman privrede u obrazovni proces, kao i više inicijativa škola za ovu vrstu saradnje;
- Proces obrazovanja je zastareo i nedovoljno se koriste mogućnosti savremenih IT tehnologija –osavremeniti proces učenja i na što bolji način iskoristiti mogućnosti koje pružaju nove digitalne tehnologije. Samim tim bi obrazovanje bilo bolje, praktičnije i jeftinije, a kod učenika bi se podstakla kreativnost, inovativnost i podigla informatička pismenost na veći nivo;
- Nedovoljni podsticaji privrednim subjektima da se uključe u proces obrazovanja – razmotriti mogućnosti da se poreskom politikom stimulišu privredni subjekti koji ulažu u obrazovanje i obuku;
- Objektivnost ocjenjivanja stečenih znanja i vještina u obrazovnom procesu - važno je unaprijediti procedure za ocjenjivanje dostignutog nivoa znanja i vještina učenika kako za dio nastave koji se organizuje u školi tako i za dio koji se organizuje kod poslodavca.

Pored toga, analizom srednjeg stručnog obrazovanja je konstatovano da je u narednom periodu potrebno intenzivirati aktivnosti u pravcu vraćanja ugleda srednjem

stručnom obrazovanju i promocijom kvalifikacija uticati na društvenu atraktivnost stručnih obrazovnih programa.

Kada je riječ o visokom obrazovanju analiza je pokazala da ovaj segment obrazovanja karakteriše ekspanzija broja studenata, visokoškolskih ustanova i studijskih programa. Izazovi sa kojima se susreće sistem visokog obrazovanja i na kojim treba raditi u budućnosti su:

- Nedovoljna uključenost privrede prilikom izrade studijskih programa;
- Nepostojanje odgovarajuće veze sa tržištem rada;
- Nedostatak sređenih podataka o opterećenosti nastavnog kadra predmetima i brojem časova. Broj studenata po nastavniku kreće se između 1:16 i 1:83;
- Nedostatak osnovnih studija na engleskom jeziku;
- Mobilnost predavača i istraživača postoji, ali i dalje nije na odgovarajućem nivou;
- Slaba informisanost javnosti o Bolonjskom procesu;
- Slaba informisanost o razlikama Bolonjskog okvira i nacionalne implementacije;
- Neusklađenost apsorpcionih mogućnosti tržišta rada sa ponudom visokoobrazovanih kadrova;
- Veliki broj predmeta koje predaje jedan profesor;
- Aktuelna reforma i predlog implementacije 3+2+3 sistema na Univerzitetu Crne Gore.

Najvažniji pravci u razvoju obrazovnog sistema treba da se odnose na:

- Obezbeđenje i unapređenje kvaliteta obrazovanja koje bi se realizovalo kroz unapređenje kontrole kvaliteta svih nivoa obrazovanja u skladu sa zakonskom regulativom. U tom smislu, potrebno je stalno ažurirati i unapređivati programe obrazovanja i studijske programe.
- Institucionalizovati partnerstvo između ustanova obrazovanja i privrede. Usklađivanje obrazovanja sa privredom i tržištem rada je od krucijalnog značaja za svrsishodnost napora reforme obrazovnog sistema. Stoga je neophodno stalno ulagati napore za jačanje veza sa privrednim sektorom i uključivanjem privrede u obrazovni sistem. Mogućnost jačeg povezivanja privrede i naučno-istraživačkog rada treba promovisati u zajedničkim istraživačkim projektima, kao i stimulisanjem stvaranja strateških partnerskih odnosa između obrazovnih institucija i privrede kroz stvaranje istraživačkih i razvojnih jedinica u privrednim subjektima.

- Razvoj etike. Naročito je važno isticati etičku dimenziju obrazovnog rada, kroz etičke kodekse i obrazovanje učenika i studenata u procesu obrazovanja i istraživanja. Potrebno je stalno podizati svijest i uspostaviti pravi odnos prema etičkim izazovima novih naučnih dostignuća.
- Podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja. Preduzetništvo je ključni pokretač inovacija, konkurentosti i rasta. Preduzetnici iniciraju ideje za stvaranje bogatstva i razvoj privrede. Cilj implementiranja preduzetničkog učenja u obrazovanju je razvoj skupa ličnih kvaliteta, znanja, vještina i kompetencija koji će pružiti podršku preduzetničkom pristupu u aktivnostima u društvu. Ovo prije svega podrazumijeva adaptaciju i razvoj studijskih programa koji sadrže preduzetništvo.
- Internacionalizaciju sistema obrazovanja. Efikasno povezivati obrazovne i naučne institucije sa međunarodnim partnerima. Uvoditi nastavne programe na engleskom jeziku, čime bi se omogućilo da strani partneri i korisnici budu uključeni u čitav proces. Ulazak u EU podrazumijeva ulazak na tržište od 500 miliona stanovnika sa dominantnim engleskim i njemačkim jezikom. Crna Gora je mala zemlja i internacionalizacijom obrazovnog sistema uticala bi na poboljšanje svih aspekata privrede imajući na umu multiplikativni efekat. Porast broja stranih učenika i studenata bi povećao potrošnju u zemlji i veliki dio privrede bi imao priliku da radi za korisnike obrazovnog sistema. Nisu potrebna velika ulaganja da se jedan mali obrazovni sistem kao što je Crna Gore internacionalizuje i stvori svoje mjesto na globalnom tržištu obrazovanja.

2. POTENCIJALI RASTA

2.1. USLUGE

2.1.1. Turizam

Turizam kao prioritetna grana razvoja crnogorske ekonomije ima značajan potencijal za rast koji je moguće iskoristiti uključivanjem svih nadležnih institucija sa ciljem kreiranja dobro isplaniranog, organizovanog i uređenog turističkog proizvoda. Rast crnogorskog turizma moguć je kroz razvoj novih visokokvalitetnih smještajnih kapaciteta, produženje sezone odnosno cjelogodišnju turističku sezonu, regionalnu saradnju, dalje unapređenje zdravstvenog turizma, kao i povezivanjem turizma i poljoprivrede.

Razvoj novih visokokvalitetnih smještajnih kapaciteta

Prema podacima Ministarstva održivog razvoja i turizma, zaključno sa 30.09.2016. godine, u Crnoj Gori je kategorisan 391 ugostiteljski objekat za kolektivni smještaj - hoteli i sličan smještaj, od toga sa 5* zvjezdica je 9 hotela (2,3%), sa 4* zvjezdice 132 hotela (33,8%), sa 3* zvjezdice 142 hotela (36,3%), sa 2* zvjezdice 85 hotela (21,7%) i sa 1* zvjezdicom 23 hotela (5,9%).

Kategorizacija	Broj ugost. objekata	Broj soba	Broj apartmana	Broj ležaja	Učešće objekata	Učešće ležaja
5*	9	552	119	1.361	2,30	3,40
4*	132	6.036	1.599	15.939	33,76	39,87
3*	142	3.499	807	9.745	36,32	24,37
2*	85	3.856	261	9.424	21,74	23,57
1*	23	1.185	168	3.513	5,88	8,79
Ukupno	391	15.128	2.954	39.982	100	100

Rezultati istraživanja po kategorijama hotela pokazuju velike razlike u realizaciji prihoda između hotela najviše kategorije (4*-5*) i ostalih hotelskih kapaciteta. Crna Gora u hotelima sa 4* i 5* raspolaže sa ukupno 17.300 ležajeva ili 43,3% od ukupnih hotelskih kapaciteta.

Hotelski smještaj visokog nivoa kvaliteta usluge generiše najveće ekonomske efekte za BDP, zaposlenost, prihode države i produženje sezone. Stoga je kroz razvoj novih visokokvalitetnih smještajnih kapaciteta i povećanje udjela hotela u ukupnim kapacitetima moguće povećati kvalitet turističke ponude. Imajući u vidu teritorijalnu ograničenost Crne Gore, potrebno je stvoriti uslove za strukturne promjene u smještaj-

Tabela 13: Kategorisani ugostiteljski objekti za kolektivni smještaj na 30.09.2016.

nim kapacitetima, odnosno uslove da se postojeći hoteli niže kategorije osavremene i prevedu u hotele više kategorije.

Takođe, individualni smještaj treba posmatrati kao dobar potencijal koji treba registrovati, standardizovati i objedinjeno ponuditi tržištu i na taj način doprinijeti suzbijanju sive ekonomije u oblasti turizma, razvoju ovog sektora i ukupne ekonomije.

Cjelogodišnja turistička sezona

Visoko izražena sezonalnost i oslanjanje na mali broj tržišta, još uvijek karakteriše crnogorski turistički proizvod. Osnovkonkurentnosti na turističkom tržištu je originalnost i osobenost brojnih elemenata ponude. Relativno mala udaljenost od brojnih većih evropskih centara, velike prirodne i kulturne raznolikosti skoncentrisane na relativno malom prostoru, mogućnost da se većina atraktivnih lokacija može obići u toku jednog dana, omogućavaju da se turistički proizvod Crne Gore pripremi da bude atraktivan i za tržišta koja karakteriše nesezonalnost.

Regionalnom saradnjom do produžetka sezone

Regionalno povezivanje predstavlja budućnost razvoja i konkurentnosti ove privredne grane i nužan je preduslov za prosperitet i potencijal u razvoju inovativnog i održivog turizma s fokusom na diverzifikaciju turističkih proizvoda i rješavanje pitanja sezonalnosti. U cilju unapređenja regionalne saradnje, veće prepoznatljivosti regiona i produžetka turističke sezone, Privredna komora Crne Gore i Privredna komora Srbije, u saradnji sa Nacionalnom turističkom organizacijom Crne Gore i Turističkom organizacijom Srbije, su kreirale zajednički turistički proizvod. Ovaj proizvod, je utemeljen na specifičnoj prirodnoj i kulturnoj baštini dvije zemlje i prvenstveno se zasniva na zdravstvenom i aktivnom turizmu, kombinovanom sa nematerijalnom kulturnom baštinom i zaštićenim prirodnim područjima, a namijenjen je novim emitivnim tržištima, koje karakteriše nesezonalnost. Zajednički turistički proizvod treba da doprinese atraktivnosti i uspješnosti turističke ponude našeg Regiona i obogati turističku ponudu, vodeći pri tom računa o posebnostima, specifičnostima i različitostima. Ovo je primjer regionalne saradnje koji treba slijediti kako bi se unaprijedila ponuda i što kvalitetnije iskoristili turistički potencijali.

Zdravstveni turizam

Zdravstveni turizam, koji karakteriše nesezonalnost, je najbrže rastuća grana turizma u svijetu sa godišnjim rastom od 15%-20%. To potvrđuju predviđanja Svjetske zdravstvene organizacije da će do 2030. zaštita i briga o zdravlju postati najjača globalna industrija i jedan od najvećih pokretača turističkih putovanja. Zdravlje i turizam zajedno činiće 22% svjetskog BDP-a.

Tržište zdravstvenog turizma je jako kompleksno i potrebno je na njemu nastupiti

jasno definisanom i objedinjenom ponudom, jer su ključni faktori u izboru destinacije zdravstvenog turizma: standardi zdravstvene usluge, visoka stručnost, turistička atraktivnost lokacija i cijena usluge.

Crna Gora ima veliki potencijal za razvoj zdravstvenog turizma, koji još uvijek nije adekvatno valorizovan. Stoga je u februaru 2016. godine, u Privrednoj komori Crne Gore, osnovan Koordinacioni odbor zdravstvenog turizma, u cilju boljeg ostvarivanja interesa u ovom segmentu. Koordinacioni odbor zdravstvenog turizma čine predstavnici privatnog i javnog sektora i nevladinih organizacija²² Turizam i zdravlje su osnovni stubovi posvećenosti održivom razvoju, a kroz rad Koordinacionog odbora zdravstvenog turizma, unapređuje se saradnja između sektora turizma i zdravstva, pruža se doprinos definisanju i kreiranju legislativnog okvira za postizanje sinergijskog efekta svih nadležnih institucija, u cilju unapređenja zdravstvenog turizma i ostvarenje cjelogodišnje turističke sezone.

Povezivanje turizma i poljoprivrede

Komplementarnost poljoprivrede sa turizmom ima sve veći značaj budući da široki izbor domaćih proizvoda obogaćuje turističku ponudu i čini je jedinstvenom, tako da turizam kroz afirmaciju nacionalne kuhinje i specifičnih crnogorskih proizvoda, postaje snažan generator razvoja poljoprivrede. Tradicionalni proizvodi visokog kvaliteta upotpunjuju turističku ponudu, a povezivanje poljoprivrede i turizma ogleda se i u razvoju seoskog turizma. naročito u sjevernom dijelu Crne Gore. Kroz razvoj ovih djelatnosti stvaraju se materijalno-ekonomske pretpostavke za brži privredni razvoj i podizanje kvaliteta života. Negativni bilansi u prometu sa inostranstvom naglašavaju potrebu većeg učešća sektora poljoprivrede u turističkoj ponudi, kao i konkretne aktivnosti na povezivanju ponude i tražnje, kao što su obezbjeđivanje kvaliteta, kvantiteta i kontinuiteta ponude, bolja povezanost s poljoprivrednim proizvođačima, kreiranje zajedničkih projekata za proizvodnju domaće hrane, promocija brenda "Dobro iz Crne Gore". Prepoznajući značaj povezivanja ove dvije strateške grane razvoja Komora je tokom posljednjih nekoliko godina organizovala niz okruglih stolova namijenjenih ovoj temi i B2B susrete hotelijera sa proizvođačima u cilju povećanja plasmana domaće proizvodnje kroz obogaćivanje turističke ponude.

2.1.2. Informaciono-komunikacione tehnologije

Danas internet potpomognut sa informaciono-komunikacionim tehnologijama predstavlja vitalan nacionalni resurs jedne države i postaje jedan od glavnih pokretača njenog socio-ekonomskog razvoja. Informaciona i komunikaciona infrastruktura olakšava svakodnevno poslovanje, a građani sve više zavise od mogućnosti koje ona

22 Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Ministarstvo zdravlja, Nacionalna i lokalnih turističke organizacija, Institut za standardizaciju, JP Nacionalni parkovi Crne Gore, Klaster zdravstvenog turizma i svi vidovi zdravstvenog turizma (medicinskog, dentalnog, spa i wellness, sportsko - rekreativnog...), turističkih agencija, NVO (udruženja fizioterapeuta i sportske medicine).

Prema istraživanju Evropske komisije ICT sektor predstavlja 2,8% EU ekonomije, odnosno ovaj sektor zajedno sa investicijama u ICT generiše rast produktivnosti od 50%. Kako bi iskoristili uticaj ICT-a na ekonomski rast ovaj sektor prepoznat je kao jedan od strateških sektora za razvoj ekonomije zemlje i za jačanje nacionalne konkurentnosti.

Udio ICT sektora u BDP-u iznosi oko 6% u OECD zemljama (u Crnoj Gori 4,2%), dok je u zemljama u razvoju taj procenat znatno niži. Prema procjenama Svjetske banke, najveći doprinos digitalnih tehnologija ekonomskom rastu događa se u onim slučajevima kada tradicionalni sektori koriste ICT u pravcu modernizacije svog djelovanja. U funkciji digitalnog biznisa je i veća upotreba ICT tehnologija od strane malih i srednjih preduzeća, koja je u ovom trenutku na relativno niskom nivou.

pruža u okviru sajber²³ prostora.

Internet i informaciono-komunikacione tehnologije podstiču uključivanje firmi u svjetsku ekonomiju kroz proširivanje trgovine, povećanje produktivnosti kapitala, intenzivirajući konkurenciju na tržištu, što sa druge strane pospešuje inovacije, čineći ICT i biznis međusobno neodvojivim. Njihova povezanost donosi neposredne koristi i samim domaćinstvima, a ne samo biznisu i tehnologijama – stvaranje novih radnih mjesta, iskorištavanje ljudskog kapitala, proizvodnja potrošačkog viška, predstavljaju direktne dobiti koje građanima donosi digitalna ekonomija.

Poseban nedostatak na crnogorskom IT tržištu predstavlja mali broj inovativnih kompanija. Iako u kontinuitetu raste broj preduzeća koja koriste internet nizak procenat kompanija koje trguju ili posluju online predstavlja ograničavajući faktor razvoja digitalnog biznisa. Odlaganje korišćenja novih poslovnih modela u sektoru MSP utiče na konkurentnost crnogorske ekonomije i na rast preduzeća. U tom kontekstu podsticanje transformacije biznisa u digitalni kroz elektronsko poslovanje, elektronsko bankarstvo, primjenu e-računa i e-javnih nabavki su strateški pravci razvoja.

Digitalna Crna Gora - zemlja koja je prepoznala ekonomski i društveni potencijal ICT -a, ostaje vizija razvoja informacionog društva Crne Gore do 2020. godine.

2.1.3. Građevinarstvo

U periodu kada se očekuju značajna finansijska ulaganja u kapitalne projekte, sektor građevinarstva treba tretirati kao jedan od strateških sektora za razvoj ukupne ekonomije. Projekte koje finansira država treba iskoristiti kako bi se kroz saradnju sa stranim partnerima došlo do novih znanja, iskustava i potrebnih referenci.

Crna Gora raspolaže sa značajnim i kvalitetnim mineralnim sirovinama, koje su i osnov za proizvodnju građevinskog materijala. Neophodno je iskoristiti investicije u kapitalne projekte, koji se očekuje u narednom periodu (nastavak izgradnje auto puta, hidroelektrana...), kao osnov i zamajac za revitalizaciju građevinske industrije, posebno proizvodnje cementa, opekarskih proizvoda i povećanja proizvodnje ukrasnog kamena.

Jačanje konkurentnosti građevinske operative i formiranje adekvatne strukture radne snage u oblasti građevinarstva su jasni pravci djelovanja i dobar putokaz kako i kuda treba krenuti u narednom periodu.

²³ Za osnovu ima elektroniku.

2.2. PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA

2.2.1. Poljoprivreda i prehrambena industrija

Crna Gora raspolaže skromnim resursima obradivih poljoprivrednih površina za komercijalnu proizvodnju ratarskih kultura koje zahtijevaju veće površine, kao što su proizvodnja strnih žita, kukuruza, šećerne repe, uljarica. S druge strane, livade i pašnjaci čine čak 94% poljoprivrednog zemljišta što predstavlja značajan potencijal za razvoj stočarstva, naročito govedarstva, ovčarstva i kozarstva. Ekstenzivni način proizvodnje još uvijek ne daje očekivane rezultate u ovom najvažnijem sektoru poljoprivrede.

Zbog povoljnih klimatskih uslova i raspoloživog obradivog zemljišta Crna Gora ima komparativne prednosti za proizvodnju povrća u zaštićenom prostoru, s obzirom da se proizvodnja može odvijati uz znatno manja ulaganja u inpute. Od postojećeg broja rodnih stabala voća, uz redovnu primjenu agrotehničkih mjera i odgovarajuću zaštitu, može se postići neuporedivo veća proizvodnja od sadašnje kako u primorskom dijelu (masline, agrumi), tako i na sjeveru (kontinentalno i jagodičasto voće). Takođe, uz znatno intenzivnije korišćenje postojećih oraničnih površina na kojima se proizvode žitarice i krmno bilje, može se postići mnogo veći obim proizvodnje.

Površine pod vinogradima iznose oko 4.000 ha, od čega je više od polovine u vlasništvu jednog preduzeća. Za proširenje površina pod vinogradima i znatno veću proizvodnju vina već postoje određeni preduslovi: veliko interesovanje vlasnika zemljišta sa područja basena Skadarskog jezera (gdje postoje znatne raspoložive površine) i visoka potražnja za crnogorskim vinom na domaćem i inostranom tržištu. Pored toga, postoje i značajni resursi za proizvodnju meda, ljekobilja, šumskih plodova i pečukri koji takođe nisu u dovoljnoj mjeri valorizovani.

Poljoprivreda i prerađivačka industrija čine nedjeljivu cjelinu u proizvodnji hrane. Stoga je vitalan i konkurentan prehrambeno-prerađivački sektor značajan činilac razvoja poljoprivrede i ruralnih područja. Nepovoljno stanje u toj grani industrije predstavlja krupnu prepreku za veći i stabilniji plasman poljoprivrednih proizvoda, što slabi osnovni ekonomski impuls razvoja savremenog primarnog sektora i cijelog lanca proizvodnje hrane. U snaženju i bržem razvoju prehrambeno-prerađivačkog sektora, za koji postoje domaće sirovine ili se one mogu bez većih poteškoća proizvesti, leži i značajan neiskorišćeni potencijal za razvoj ukupne crnogorske ekonomije. To bi, pored novog zamaha za primarnu poljoprivredu, podstaklo i druge privredne grane, naročito turizam, trgovinu, transport, proizvodnju ambalaže, opreme.

Za razvoj navedenih potencijala kroz više projekata i kreditnih linija obezbijđena su do 2020. godine značajna sredstva kako kroz grant podršku koja je obezbijđena iz EU, tako i kroz povoljne kreditne aranžmane kao što su MIDAS i ADMAS.

IPARD like 1 je projekat namijenjen podršci poljoprivrednim proizvođačima, kao i relevantnim institucijama u procesu uspostavljanja sistema za uspješnu implementaciju prepristupnih fondova EU. Finansira se uz podršku EU kroz IPA komponentu I, a implementira ga Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja u saradnji sa Svjetskom bankom. Projekat se sastoji iz dvije komponente: 1) implementacija grant šema na osnovu pravila IPARD-a i 2) tehnička pomoć za implementaciju i monitoring.

U okviru komponente 1 u decembru 2014. godine objavljen je javni poziv za mjeru „Investicije u poljoprivredna gazdinstva“. Podrška investicijama se daje sa ciljem modernizacije proizvodnje, poboljšanja kvaliteta proizvoda i jačanja proizvodne konkurentnosti, a predviđena je za sektore: mljekarstva, govedarstva, ovčarstva i kozarstva, živinarstva, svinjogojstva, pčelarstva, voćarstva, povrtarstva, uključujući i uzgajanje aromatičnog, ljekovitog bilja i pečurki, ratarstva, vinogradarstva, maslinarstva i akvakulture. U okviru ove mjere otpisan je 291 ugovor, a vrijednost investicije ovih ugovora je 10,4 mil. eura sa PDV-om, odnosno 8,8 mil. eura bez PDV-a.

Projekat IPARD like 2 je namijenjen prehrambenoj industriji, odnosno preradi poljoprivrednih proizvoda. Poziv je otvoren u martu 2016. godine za grantove, za koji su opredijeljena sredstva u iznosu od 5,2 mil. eura. Poziv ima za cilj jačanje subjekata u poslovanju hranom životinjskog i biljnog porijekla i dostizanje nacionalnih i EU standarda, kako bi podigli nivo higijenske i zdra-

stvene ispravnosti proizvedene hrane.

Planirani budžet za IPARD program za period 2016-2020 iznosi ukupno 52,0 mil. eura, od čega je doprinos EU 75% odnosno 39,0 mil. eura.

Kreditni aranžman sa Abu Dabi razvojnim fondom (ADMAS) u vrijednosti od 50,0 mil dolara je takođe namijenjen razvoju poljoprivrede i ima za cilj povećanje standarda proizvodnje i prerade, jačanje konkurentnosti, doprinos održivoj upotrebi prirodnih resursa i poboljšanju životnog standarda u ruralnim oblastima. Pored unapređenja proizvodnih kapaciteta, očekuje se da svaki pojedinačni projekat ima i širi društveni uticaj kreiranjem vertikalnog lanca vrijednosti i uključivanjem manjih porodičnih gazdinstava. ADMAS projekat namijenjen je za finansiranje izgradnje objekata za proizvodnju, preradu i skladištenje, nabavku mašina i opreme, nabavku stočnih grla, sadnog materijala.

2.2.2. Prerada drveta i proizvodnja namještaja

Po vrijednosti šumskih površina, očuvanosti, uređenosti, raznovrsnosti, načinu gazdovanja kao i uticaju na zaštitu životne sredine, naše šume su među najkvalitetnijim. Sa preko 1,11 ha šuma po stanovniku, jedna smo od najšumovitijih zemalja u Evropi, sa ogromnim potencijalom za proizvodnju drvnih sortimenata, kao i za rekreaciju i turizam. Ukupni prirast u svim šumama procjenjuje se na 2,8 miliona m³.

Drvena industrija ima tradiciju preko 130 godina. U toku tog perioda prolazila je kroz faze razvoja i stagnacije. Do 1989. godine drvnu industriju su karakterisali značajni proizvodni kapaciteti za pilansku preradu drveta, proizvodnju furnira, ploča na bazi drveta i finalnu preradu drveta. Prelazak sa društvene na privatnu svojину i spori modeli privatizacije, uticali su na pogoršavanje stanja u oblasti drvne industrije.

Danas se najveći dio preduzeća (preko 120) bavi primarnom preradom drveta, tj. proizvodnjom rezane građe. Preduzeća u drvnoj industriji su u potpunosti privatizovana, pri čemu su vlasnici preduzeća, koja su se bavila primarnom preradom drveta, dobili pravo na snabdjevanje sirovinom sa lokalnog područja na kratkoročni, srednjoročni i dugoročni period kroz sistem koncesionih ugovora. Umesto strateški važne i profitabilne izvozne grane, Crna Gora je postala izvor kvalitetne i jeftine drvne sirovine za brojne kompanije iz regiona i šire.

Najveće količine drvne sirovine (tehničke oblovine) koriste se za proizvodnju rezane građe, lajsni i šper ploča, odnosno proizvoda sa niskim stepenom finalizacije, tako da sa izvozom sirovine (trupaca) čine 86% izvoza. Najznačajnija tržišta na koja se izvoze drvo i proizvodi od drveta su Kosovo, Srbija i Albanija na koja se plasira preko polovine ukupnog izvoza, a svega četvrtina se izvozi na tržišta EU.

Imajući u vidu loše stanje u pogledu tehnološke opremljenosti domaćih preduzeća trebalo bi, uz podršku IRF-a i međunarodnih organizacija, obezbijediti sredstva za prvu fazu tehnološke modernizacije MSP, koja budu u konceptu strateškog partnerstva, uz mogućnost za subvencioniranje kamata. Takođe, potrebna je podrška izabranim preduzećima pri izboru proizvođača i opreme za potrebe tehnološke modernizacije, ali i podrška stvaranju zajedničkih preduzeća sa stranim partnerima u cilju transfera tehnologija za izabrane grupe proizvoda.

Osnovni cilj u narednom periodu treba da bude povećanje broja preduzeća koja svoje proizvodne programe i biznis planove zasnivaju na finalnoj proizvodnji, izradi i plasmanu proizvoda veće vrijednosti, povećanju obima proizvodnje i kvaliteta izvoznih proizvoda. Potrebno je razraditi mjere za podsticanje proizvodnje po sektorima, grupama proizvoda i tržištima, i to u svim fazama, od izrade biznis planova, programa poboljšanja kvaliteta, marketinga, edukacija do definisanja prioriteta proizvodnje. Potrebno je podržati osnivanje izvoznih udruženja po pojedinim oblastima (klastera), omogućiti međusobno povezivanje takvih udruženja sa okruženjem

i šire, uspostaviti saradnju sa nekadašnjim ino-partnerima i pružati sve neophodne informacije u cilju što boljeg planiranja i podsticanja izvozne politike.

Osnova budućeg razvoja treba da počiva na visokoj stopi investicija u nabavku nove opreme i novih tehnologija u cilju podizanja tehničko-tehnološkog nivoa proizvodnje. Investiranjem u savremenu tehnologiju odnosno u proizvodne linije sa modernom kompjuterskom opremom postiže se optimalno iskorišćavanje, podizanje konkurentnosti, smanjenje cijene koštanja proizvoda i prisustvo na drugim tržištima. Preporučuje se da opremu treba nabavljati od poznatih i priznatih proizvođača organizovano, jer to za sobom povlači jeftinije i bolje održavanje, nabavku rezervnih dijelova, obuku kadrova, time se prije svega dobija kvalitetan i konkurentan proizvod na tržištu.

Potrebno je pokrenuti proces sertifikacije šuma po FSC standardima, koji potvrđuju da su proizvodi šumarstva proizvedeni odgovornim gazdovanjem šumama, i dokazuje da nije bilo nekontrolisane eksploatacije šuma. Sa sertifikacijom šuma pomaže se, domaćoj drvnoj industriji da izađe na inostrano tržište, gdje je uslov da drvo potiče iz sertifikovanih šuma, kojima se gazduje na održiv način.

2.2.3. Prerada metala

Razvojni potencijali u metalnom sektoru su u nalazištima boksita kao metalne rude u širem reonu Nikšica, kao i rude olova i cinka u pljevaljskom basenu.

Potencijalni pravci razvoja usmjereni su prema aktivaciji Fabrike za proizvodnju glinice u Podgorici i razvoju tehnoloških postupaka nakon flotacije i sadašnjeg stepena u kojoj se dobija koncentrovana ruda olova i cinka u Pljevljima. Oba pravca u osnovi teže većem postupnom osvajanju finalnih faza prerade koje se, kada je riječ o aluminijumu i njegovim legurama, odnose na livenje malih ingota i trupaca, a u kasnijim etapama i valjačkih proizvoda. Ovakvu težnju treba da prati obezbijeđenje povoljnih uslova za isporuku električne energije kao osnovnog energenta u postojećoj tehnološkoj strukturi opreme za dobijanje glinice, odnosno aluminijuma. Orijentacija da se u industriji čelika proizvode specijalni proizvodi manjeg fizičkog obima proizvodnje, ali sa većom legiranošću i komercijalno većom cijenom, ima uporište u trendovima na tržištu proizvoda od crne metalurgije u državama koje svoju ekonomiju vežu za industriju kao svoju baznu privrednu granu.

2.3. REGIONALNO POVEZIVANJE

Realizacija projekata u sektoru saobraćaja i energetike treba da doprinese povezivanju i unapređenju privreda cijelog regiona. Drugim riječima, ova ulaganja važan su preduslov, i ujedno pokretač, rasta ekonomija Zapadnog Balkana.

2.3.1. Saobraćaj

Izgradnja dionice auto puta Bar-Boljare-Beograd

Prioritetna dionica autoputa Smokovac-Uvač-Mateševo, duga 41 km, je počela da se gradi 11. maja 2015. Godine. Prije njenog završetka, potrebno je stvoriti preduslove za početak realizacije sljedeće dionice od Mateševa do Andrijevice, duge oko 21 km.

Izgradnjom autoputa uspostaviće se integraciona spona unutar Crne Gore, i omogućiti brza i uspješna valorizacija razvojnih resursa na sjeveru zemlje. Takođe, to će biti i najbrža veza sa Srbijom, i sa Centralnom Evropom. Saobraćajni koridor Bar-Boljare-Beograd od prošle godine, sastavni je dio Glavne saobraćajne mreže regiona Zapadnog Balkana. On predstavlja produžetak koridora Bliski Istok – Istočni Mediteran u okviru Trans-evropske transportne mreže (TEN-T). Time se stvaraju pretpostavke za privlačenje tranzitnih robnih i saobraćajnih tokova, što će podstaći snažan privredni razvoj svih gravitirajućih područja.

Jadransko-jonska brza saobraćajnica

Izgradnjom Jadransko-jonske brze saobraćajnice biće uspostavljena najkraća veza zapadne Evrope sa jugoistokom. Ovom magistralom poveziće se Italija, Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Albanija i Grčka, a postojanje dobrih autoputeva u Albaniji, omogućiće odličnu povezanost sa Kosovom i Makedonijom, i dalje sa Srbijom i Bugarskom.

Ukupna dužina Jadransko-jonske brze saobraćajnice biće oko 1.550 kilometara, od čega će oko 100 km prolaziti kroz Crnu Goru. Na samitu u Beču postignuta je saglasnost da ovaj put ide preko Sukobina na crnogorskoj, odnosno Murićana na albanskoj strani granice. Definitivna trasa biće poznata nakon izrade studije izvodljivosti.

Modernizacija željezničke pruge Bar-Beograd-Budimpešta

Željeznička pruga Bar-Beograd je međunarodna pruga koja se povezuje na koridor X odnosno jedan od najvažnijih panevropskih saobraćajnih koridora koji prolazi kroz Austriju, Mađarsku, Sloveniju, Hrvatsku, Srbiju, Bugarsku, Makedoniju i Grčku, kao i na Dunavski koridor VII. Prema SEETO sveobuhvatnoj mreži, pruga Beograd-Bar nalazi se na Ruti 4 (Vršac-Beograd-Bar). Pored toga, međunarodni značaj ove pruge ogleda

se u povezivanju Crne Gore sa Albanijom, preko Rute 2 (Podgorica-Vlora), dok preko Luke Bar omogućava privrednu vezu sa Italijom.

Nijedan saobraćajni koridor ne može privući robne tokove ako nije postigao odgovarajući stepen razvoja logističkih sistema i saobraćajne infrastrukture i objezbedio pri tome zadovoljavajući kvalitet usluge. Stoga je remont pruge Beograd-Bar potreban, da bi se obezbijedio odgovarajući razvoj Srbije i Crne Gore i čitavog gravitacionog područja i privukli putnički i robni tokovi.

Usljed ekonomske krize, tokovi putnika i roba značajno su promijenjeni, te je neophodno stvoriti uslove za povećanje konkurentnosti željezničkog saobraćaja. Osim novih zakonskih rješenja koja su omogućila liberalizaciju tržišta, integrisanje željezničkih uprava, kao i uslova za razvoj kombinovanog saobraćaja, posebna pažnja se mora posvetiti unapređenju tehničkih karakteristika pruge.

Strateško opredjeljenje rekonstrukcije pruge Bar-Beograd, osim na povećanje sigurnosti i bezbjednosti saobraćaja, fokusirano je na stimulaciju ekonomskog rasta kroz efikasniji i jeftiniji transport i minimiziranje negativnog uticaja razvoja saobraćaja na životnu sredinu. Imajući u vidu uslove terena, odnosno geografsko područje kroz koje pruga prolazi, te činjenicu da se sa 12m nadmorske visine u Baru, penje na više od 1.000 m kroz Kolašin i dalje spušta na 80m u Beogradu, jasno je da je vijek trajanja ove pruge znatno manji u odnosu na pruge koje prolaze kroz ravničarski dio. I pored redovnog održavanja, generalni remont ove pruge mora se raditi na svakih 20-25 godina.

Ukupna dužina linije Bar-Beograd-Budimpešta iznosi 791,1 km, od čega 167,1 km pripada Crnoj Gori, dionica od Vrbnice preko Beograda do Subotice iznosi 654,1 km, dok dužina mađarskog dijela pruge iznosi 137,7 km.

Rekonstrukcija željezničke pruge Bar-Beograd nameće se kao krupan projekat od obostranog ekonomskog interesa, a sredstvima koje je donirala Vlada Italije, Italfer je uradio studiju o tehničko-ekonomskoj izvodljivosti radova vezanih za rekonstrukciju ove željezničke linije. Prema pomenutoj studiji, ukupan iznos neophodan za prioritetne radove na crnogorskom dijelu pruge Beograd-Bar iznosi cca 139 mil. eura.

2.3.2. Energetika

Podmorski energetska kabl

Izgradnja podmorskog energetskog kabla između Italije i Crne Gore je jedan od strateških projekata, kojim će biti uspostavljen prvi energetska most između EU i Balkana. Njime će se preko Jadranskog mora povezati stanicu Terna u Villanova (Pescara) u Italiji sa stanicom Crnogorskog elektroprenosnog sistema u Lastvi Grbaljskoj.

Ova investicija vrijedna je više od 800 mil. eura, a realizuje je Terna (Italija). Izgra-

Crna Gora je već prepoznata kao politički stabilna, investiciono konkurentna i turistički atraktivna i prestižna destinacija. Kapitalni infrastrukturni projekti poput autoputa Bar –Boljari, planirana izgradnja Jadransko–jonske brze saobraćajnice, integrisaće našu zemlju u region i Evropu i učiniti je značajno dostupnijom. Uz završetak započetih i izgradnju novih turističkih rizorta, dalje održivo korišćenje energetskih potencijala i razvoj prerađivačke, posebno prehrambene industrije, značajno ćemo unaprijediti ekonomiju, obezbijediti veću zaposlenost i doprinijeti rastu kvaliteta života građana.

dnjom ovog kabla značajno će se ojačati elektroprenosna mreža, a istovremeno Crna Gora će se pozicionirati kao regionalni energetski čvor, te integrisati sa evropskim energetskim tržištem.

Jadransko-jonski gasovod (IAP)

Izgradnja Jadransko-jonskog gasovoda²⁴ (IAP) biće generator energetske stabilnosti regiona. IAP Projektom je planirano da se gasovodom poveže Fiera (Albanija) sa Splitom (Hrvatska), prolazeći pri tome kroz teritorije Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Predviđeni kapacitet gasovoda je 5 bcm/god, ukupna dužine od 530 km. Izgradnja gasovoda će omogućiti gasifikaciju Albanije i Crne Gore, južne Hrvatske i dijela Bosne i Hercegovine i obezbijediti diversifikovano i pouzdano snabdijevanje prirodnim gasom. Vrlo je važno što će IAP biti dvosmjernan gasovod, tako da linije snabdijevanja može biti i sjever-jug, sa LNG terminala u Hrvatskoj, ili iz nekih drugih izvora.

IAP predstavlja nastavak projekta Trans - jadranskog gasovoda (Trans Adriatic Pipeline (TAP)), koji preko Grčke, Albanije, Jadranskog mora, i italijanske oblasti Pulja omogućava transport gasa iz Kaspijskog regiona u Zapadnu Evropu. Projekat TAP je zamišljen da kroz diversifikaciju pravaca snabdijevanja gasom poboljša sigurnost u snabdijevanju Evrope. TAP će otvoriti južni koridor snabdijevanja Evrope gasom i biće otvoren za sve izvore gasa, a ne samo za snabdijevanje gasa iz azerbejdžanskog Shah Deniz gasnog polja. Imajući u vidu zahtjeve koji potiču iz EU direktive za Sigurnost Snabdijevanja iz 2010. godine, TAP će inkorporirati minimum tehničkih uslova koji će omogućiti transport gasa, ne samo iz pravca Kaspijskog mora ka Evropi, već i iz pravca Italije ka Albaniji i Grčkoj.

²⁴ Projekat Jonsko-jadranskog gasovod (IAP) se odvija pod okriljem Western Balkan Investment Framework (WBIF) (Infrastrukturni projekti za Zapadni Balkan), finansiranog od strane EU.

3. KONSTATACIJE I PREPORUKE

Crnogorsku ekonomiju u 2016. godini karakteriše rast bruto domaćeg proizvoda, zaposlenosti, zarada, obima usluga, posebno u turizmu, građevinarstvu i saobraćaju, ali i još uvijek visoka nezaposlenost i visok negativan bilans robnog prometa sa inostranstvom.

Sagledavanje uslova, ostvarenih rezultata i ograničenja poslovanju osnova su za definisanje sledećih konstatacija i preporuka opšteg karaktera:

- U cilju obezbjeđivanja pravne sigurnosti i predvidljivosti, uklanjanja biznis barijera, te osnivanja novih preduzeća i privlačenja investicija potrebna je efikasnija primjena zakonskih propisa.
- Privrednici ukazuju da veliki broj i visoki iznosi taksi, na nacionalnom i lokalnom nivou, opterećuju poslovanje, te je potrebno smanjiti njihove iznose na način da će odražavati stvarne troškove pruženih usluga.
- Neophodno je povećati transparentnost procesa javnih nabavki i pojednostaviti uslove za učešće, te u skladu sa međunarodnim standardima i praksom omogućiti domaćim ponuđačima što povoljniji tretman.
- Efikasniji sudski postupci i implementacija zakona preduslovi su za privlačenje stranih investicija i unapređenje poslovanja.
- Arbitraža pri Privrednoj komori Crne Gore može da obezbijedi efikasnije i brže rješavanje privrednih sporova, te se sugeriše da privrednici koriste institut arbitraže prilikom rješavanja privrednih sporova između domaćih i stranih pravnih lica.
- U cilju intenzivnijeg korišćenja potencijala i privlačenja investicija, koje su jedan od najznačajnijih pokretača ekonomskog rasta, potrebno je nastaviti sa unapređivanjem uslova za investiranje i dalje razvijati biznis zone.
- Rast crnogorske ekonomije moguće je postići i uz povećanje izvoza roba i usluga čemu moraju prethoditi podsticaji za rast produktivnosti i konkurentnosti, usmjereni na osnovu strategije za podsticaj izvoza koju treba uraditi. Ublažavanje deficita u robnom prometu sa inostranstvom ostvarivo je uz izvoz gotovih proizvoda, a ne proizvoda sa niskim stepenom obrade, kao i supstituciju uvoza domaćim proizvodima.
- Nacionalno brendiranje u svim elementima koji ga čine, posebno turizam, investicije i izvoz (robe i usluge) predstavlja šansu Crne Gore. Potrebno je intenzivirati aktivnosti na brendiranju domaćih proizvoda, usluga i uopšte ponude, kako bi se unaprijedila prepoznatljivost.
- Rastu ukupne crnogorske ekonomije doprinosi realizacija velikih infrastruk-

turnih projekata, prije svega, u sektorima energetike, transporta, te projekata u oblasti turizma. Neophodno je istrajati na planiranoj dinamici realizacije, što će doprinijeti smanjenju regionalnih razlika i poboljšanju povezanosti sa zemljama u okruženju i EU.

- Unapređenje saobraćajne infrastrukture i povezivanje u svim vidovima saobraćaja veoma je važno za razvoj turizma i ukupne privrede.
- I pored činjenice da je na suzbijanju nelegalnog poslovanje postignut napredak, još puno prostora postoji za djelovanje kada su u pitanju zapošljavanje, plaćanje poreza i nelegalna trgovina.

PREPORUKE PO SEKTORIMA

Poljoprivreda i prehrambena industrija

- Podsticati proizvodnju organskih proizvoda, proizvoda sa oznakom porijekla, geografskom oznakom, uzgoj ranog voća i povrća, kao i proizvodnju u zaštićenom prostoru – plastenicima;
- Sa ciljem rješavanja pitanja naplate potraživanja od privrednih subjekata koji su prestali sa radom zbog likvidacije, kao i problema osnivanja i registracije više preduzeća od strane istog vlasnika kako bi se izbjegle obaveze plaćanja dugova, potrebno je da novi Zakon o privrednim društvima na adekvatan način uredi registraciju preduzeća.
- Povećanje ponude domaćih proizvoda u ugostiteljskim objektima i trgovačkim lancima, što bi imalo direktan uticaj na smanjenje deficita;
- Stalna obuka proizvođača hrane u cilju uvođenja standarda kvaliteta i ispunjavanja uslova koje propisuje EU, kako bi privredni subjekti bili spremni da koriste sredstva EU;
- Pojačana kontrola rada subjekata koji se nelegalno bave proizvodnjom hrane;
- Sagledati mogućnost smanjenja troškova veterinarskih pregleda prilikom uvoza (izmijeniti Uredbu o visini naknade za izvršene veterinarsko - sanitarne preglede u prometu preko granice, Sl. list RCG, br.50/05);
- Preispitati mogućnost smanjenja administrativnih taksi za izdavanje rješenja za uvoz ili omogućiti produženje rokova važenja rješenja.

Šumarstvo i drvoprerađiva

- Potrebno je šumu ustupati na korišćenje početkom godine, a ne u oktobru mjesecu, kao što je to slučaj posljednjih godina. Zbog toga preduzeća ne rade punim kapacitetom u glavnoj sezoni što, uz objektivne probleme, negativno utiče na poslovanje i dovodi preduzeća u finansijsku blokadu i nelikvidnost.
- Neophodno je ukupnu raspoloživu drvenu masu, predviđenu za korišćenje Programom gazdovanja šumama maksimalno iskoristiti, čime se stvaraju uslovi za povećanje obima proizvodnje i prihoda u repro lancu šumarstva i drvne industrije. Dosadašnja praksa je bila da privredna društva koja imaju dodeljene koncesije ne uspiju da ih iskoriste, bilo zbog nerealnih zahtjeva/odobrenja, prekasnog ustupanja šuma na korišćenje, loše šumske infrastrukture, vremenskih prilika. Ostaje drvena masa neiskorišćena, ne ostvaruju se planirani finansijski rezultati, dok privredna društva koja nijesu dobila šumu na korišćen-

je nemaju sirovinu za preradu.

- Izraditi šumsko privredne osnove u šumskim područjima gdje su istekle, uraditi analizu i ocjenu postojećeg stanja i stepena uređenosti šuma, kao i dinamiku izrade planova gazdovanja kojom bi se obezbijedio i bio poznat predviđeni obim sječa za duži period, a korisnici šuma imali uvid sa čime raspolažu u narednom periodu i realno uskladili svoje planove.
- Potrebno je izmijeniti i dopuniti važeći Pravilnik o uslovima, kriterijumima i podkriterijumima, koje u pogledu tehničko-tehnološke opremljenosti i broja zaposlenih, treba da ispunjavaju pravna lica za dobijanje prava za godišnje i dugoročno korišćenje šuma, srazmjerno količini bruto drvne mase, odnosno utvrditi „maksimalnu zapreminu“ sirovine koja se može dodijeliti na preradu preduzećima u odnosu na proizvodne kapacitete i broj zaposlenih radnika. Ovim bi se razriješio problem raspodjele šuma na korišćenje, sirovina usmjerila prema proizvodnim pogonima, povećala proizvodnja i koristili proizvodni kapaciteti, zaustavila preprodaja i izvoz najkvalitetnije sirovine, povećala zaposlenost. Sadašnja situacija je takva da se iz godine u godinu, smanjuje broj zaposlenih radnika, fiktivno se boduju jedni radnici, a stvarno na crno rade drugi radnici, neka preduzeća imaju od 500-1.000 m³ bruto drvne mase po radniku, dobijaju više sirovine nego što im je potrebna za preradu, koju preprodaju i izvoze, a druga preduzeća nemaju sirovine, zatvaraju kapacitete i otpuštaju radnike. U nekim opštinama ili na šumskim područjima, koje raspolažu značajnom drvnom masom, imamo zatvorene proizvodne pogone i svega nekoliko zaposlenih radnika, a sva drvna masa sa tog područja se izvozi.
- U cilju smanjenja izvoza sirovine predlaže se:
 - pored uvedene takse na izvoz trupaca, uvesti takse na ogrijevno drvo od 10 eura po m³, te da se kod izvoza ogrijevnog drveta, dozvoli izvoz ogrijevnog drveta dužine do jednog metra, čime se smanjuju zloupotrebe pri izvozu trupaca i kvalitetnog drveta;
 - da se donese privremena odluka o zabrani izvoza sirovine (trupci, ogrijevno drvo), kako bi se stabilizovalo domaće tržište;
 - da se kao izjava o porijeklu robe priznaje otpremnica ili potvrda od Uprave za šume, kako za državne tako i za privatne šume;
 - pojačati kontrolu izvoza tako da cijena na fakturi odražava stvarnu vrijednost robe,
 - da se primijeni potpisani Ugovor o davanju prava na korišćenje šuma i izgradnju i održavanje šumskih saobraćajnica, član 3, stav 5, kojim su ugovarači saglasni da se ukupne posjećene količine drveta prerade u prerađivačkim kapacitetima koncesionara.

- Pokrenuti proces sertifikacije šuma po FSC standardima, koji potvrđuju da su proizvodi šumarstva proizvedeni odgovornim gazdovanjem šumama, i dokazuje da nije bilo nekontrolisane eksploatacije šuma. Sa sertifikacijom šuma pomaže se, domaćoj drvenoj industriji da plasira proizvode na zapadno tržište, gdje je uslov da drvo potiče iz sertifikovanih šuma, kojima se gazduje na održiv način.

Energetika, rudarstvo i metalurgija

- Potrebno je proizvodnju u metalском sektoru usmjeriti ka višim fazama pre-rade aluminijuma i čelika, koji imaju veću dodatnu vrijednost i čime bi se postigli bolji finansijski efekti.
- Neadekvatna kvalifikaciona i starosna struktura u industriji aluminijum i čelika zahtijeva intenziviranje saradnje između obrazovnih institucija i privrede, a sve u cilju stvaranja odgovarajućeg kadra za razvoj metalскоg sektora;
- U cilju podrške i stimulisanja investitora da prilikom izgradnje novih ili rekonstrukcije postojećih objekata, koriste obnovljive izvore energije, posebno solarne, potrebno je da lokalne samouprave razmotre mogućnost umanjenja naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta za određeni iznos eura/m² ugrađenog solarnog kolektora.
- Izmjenama Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata razmotriti prijedlog da se prilikom obračuna bruto površine objekta ne računa termika fasade.

Trgovina

- Unaprijediti zakonodavni okvir u oblasti zaštite potrošača, odnosno donijeti novi zakon kojim će se na adekvatan i jasan način zaštititi i urediti prava potrošača, ali i trgovaca;
- Staviti van snage Pravilnika o listi proizvoda i načinu isticanja obavještenja o robi na Brajevom pismu ili odložiti primjenu radi oslobađanja zaliha i pripreme privrdenih subjekata za takav način deklarisanja, uz dopunu Pravilnika u pravcu preciznog definisanja obrasca i sadržaja deklaracije na Brajevom pismu;
- Nastaviti aktivnosti na suzbijanje nelagalnog poslovanja posebno u dijelu neprijavljivanja zaposlenih i neadekvatnog obračuna zarada, neregistrovanog obavljanja djelatnosti, te u slučaju izbjegavanja prijavljivanja prihoda;
- Raditi na identifikovanju i ukidanju i/ili smanjenju lokalnih taksi i naknada koje stvaraju nepovoljne uslove za poslovanje privrednih subjekata.

Turizam i ugostiteljstvo

Potrebno je djelovati u cilju:

- Produžetka sezone – uključujući se u jedinstvenu ponudu sa susjednim zemljama, razvojem zdravstvenog turizma, unapređivanjem i promocijom MICE (poslovnog) turizma, kvalitetnijim korišćenjem prirodnih potencijala svih regija;
- Unapređivanja strukture i kvaliteta smještajnih kapaciteta - podsticati investiranje u izgradnju novih hotelskih kapaciteta visoke kategorije i podizanje kvaliteta postojećih; podsticati dolazak velikih hotelskih lanaca prepoznatih na svjetskom turističkom tržištu;
- Suzbijanja sive ekonomije - podsticati širenje obuhvata neformalnih objekata i usluga u registrovanu turističku ponudu; zapošljavanja i unapređenje evidencije smještajnih i ugostiteljskih kapaciteta;
- Unapređenja dostupnosti - pronalaženju aranžmana sa avio kompanijama; unapređenju putne i prateće infrastrukture (vodosnabdijevanje, električna energija, otpadne vode, čvrst otpad, parking);
- Smanjenja nivoa buke - rješavanje problema buke u životnoj sredini zahtijeva kontinuirano, a ne sporadično praćenje nivoa buke na otvorenom, kao i dosljednu primjenu zakonskih propisa u ovoj oblasti.
- Unapređenja turističke infrastrukture - uređenje i kreiranje novih plaža, ski-liftova, žičara;
- Obezbeđivanja odgovarajućih kadrova za potrebe turizma - obrazovanje novih i stručno usavršavanje postojećih kadrova; saradnju turističke privrede sa institucijama obrazovnog sistema, kroz definisanje obrazovnih programa za obrazovanje stručnjaka iz oblasti turizma i kroz organizovanje profesionalnih škola.

Saobraćaj

- Nastaviti sa poboljšanjem kvaliteta saobraćajne infrastrukture i saobraćajnih usluga u svim vidovima saobraćaja;
- Otpočeti sa realizacijom Programa obnove voznog parka ekološki naprednijim vozilima saglasno odluci Vlade iz 2012. godine;
- Intenzivirati aktivnosti u cilju otpočinjanja izgradnje Jadransko-jonske brze saobraćajnice, zbog strateškog značaja koji bi imala u razvoju saobraćaja, turizma i cjelokupne privrede;
- Nastaviti sa suzbijanjem nelojalne konkurencije i sive ekonomije kroz pojačan

inspekcijski nadzor;

- Zakonski regulisati poslove brodskih agenata kako bi samo licencirana preduzeća mogla da se bave ovom djelatnošću;
- Smanjiti iznos administrativne takse odnosno naknade za odobrenje za kretanje člana posade na području graničnog prelaza kako bi naše luke bile i dalje konkurentne;
- Naplata PDV-a prilikom prevoza preko teritorije Hrvatske predstavlja ograničenje poslovanju što zahtijeva dosljednu primjenu važećeg Sporazuma, do postizanja dogovora nadležnih organa dvije zemlje. U suprotnom potrebno je uvesti recipročne mjere;
- Obezbijediti finansijske i ekonomske olakšice za kombinovani transport, kako bi se povećalo učešće ove vrste transporta i naglasile komparativne prednosti, te stvorili uslovi za realizaciju koncesionih aranžmana i razvoja privrednih društava koja se bave ovom vrstom transporta;
- Nastaviti sa razvojem nautičkog turizma, kroz izgradnju i modernizaciju mreže marina sa pratećim sadržajima.

Informaciono-komunikacione tehnologije

- U cilju unapređenja saradnje ICT kompanija sa javnim sektorom potrebno je aktivnije učešće domaćeg ICT sektora u realizaciji e-Government projekata; te outsourcing pojedinih ICT funkcija u državnoj upravi;
- Razvoj ljudskih resursa zahtijeva unapređenje saradnje obrazovnih institucija i ICT sektora kroz razmjenu informacija o potrebnim kadrovskim profilima i aktuelnim razvojnim programima, trendovima i tehnologijama;
- Obezbijediti lakši pristup finansijskim sredstvima, preko IRF-a promovisati nove kreditne linije za unapređenje poslovanja firmi kroz uvođenje ICT softverskih tehnologija, za uvođenje inovativnih proizvoda ili usluga, finansiranje preko projektnih linija, npr. Horizont 2020;

Bankarstvo

- Intenzivirati aktivnosti na implementaciji tzv. Podgoričkog pristupa odnosno primjeni Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama u cilju smanjenja nekvalitetnih kredita, kamatnih stopa, te unapređenja ponude povoljnijih bankarskih kredita. S tim u vezi, potrebno je uključiti sve aktere, produžiti rok za primjenu i unaprijediti tekst Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama;

- Nastaviti aktivnosti na harmonizaciji i implementaciji regulatornog okvira na tržištu osiguranja sa zakonodavstvom EU i međunarodnim standardima;
- Potrebno je posvetiti više pažnje edukaciji u oblasti osiguranja.

Građevinarstvo

- Razmotriti mogućnost i načine za podsticanje supstitucije uvoza građevinskog materijala revitalizacijom postojećih objekata i opreme i nabavkom nove, čime bi se omogućila valorizacija raspoloživih resursa (drvena masa, mineralni resursi) i pokrenula domaća privreda;
- Ubrzati procese vezane za izgradnju saobraćajne infrastrukture, imajući u vidu da su od strane EU, kroz Berlinski proces, već utvrđeni i podržani glavni saobraćajni koridori koji će povezati region;
- Potrebno je kroz sistem srednjeg obrazovanja osposobljavati i animirati mlade za rad u građevinskoj djelatnosti u cilju smanjenja broja nezaposlenih i manjeg angažovanja sezonske radne snage iz zemalja okruženja;
- Ubrzati sudske procedure prilikom rješavanja privrednih sporova;
- Neophodne su promjene u primjeni standarda o kvalitetu gradnje, građevinskih materijala, kako se nestručnom gradnjom i odsustvom kvalitetnog nadzora u svim fazama ne bi ugrožavala stabilnost objekata i bezbjednost ljudi.

Komunalne djelatnosti

- Smanjiti tehničke gubitke i povećati efikasnost u svim vodovodnim sistemima, što iziskuje dodatna ulaganja. Stoga je lokalnim samoupravama neophodno dozvoliti kreditna zaduženja, isključivo za infrastrukturne projekte, koji će biti praćeni kroz kontrolni mehanizam Ministarstva održivog razvoja i turizma;
- Vodosnabdijevanje crnogorskog primorja treba posmatrati kao jedinstven sistem koji čine Regionalni vodovod i šest lokalnih - u Budvi, Kotoru, Herceg Novom, Tivtu, Ulcinju i Baru. U cilju njihove održivosti neophodna je intenzivnija saradnja, kako međusobna, tako i saradnja sa lokalnim samoupravama.
- Odlaganje otpada na lokalne deponije trenutno je jedini način upravljanja otpadom u većini lokalnih samouprava, a lokalne deponije, sa veoma malo izuzetaka, ne zadovoljavaju ni osnovne higijenske niti tehničko-tehnološke uslove. S tim u vezi, potrebno je shodno zakonskoj obavezi da jedinice lokalne samouprave pristupe donošenju lokalnih planova upravljanja otpadom.

Logistika i poslovi zastupanja pred carinskim organom

- Proširiti i adekvatno opremiti najprometnije granične prelaze, kako bi se obezbijedili uslovi da granične službe efikasnije obavljaju predviđene aktivnosti, što će ubrzati protok robe i otkloniti zagušenja;
- Povećati broj službenika na najprometnijim terminalima u unutrašnjosti, kao i obezbijediti dvadesetčetvoročasovno prisustvo inspekcijskog organa na najprometnijim graničnim prelazima, bar u ljetnjim mjesecima;
- Unaprijediti sistem upravljanja rizikom svih relevantnih državnih organa kako bi mogli preciznije identifikovati pošiljke visokog rizika, što će za rezultat imati minimiziranje fizičkih pregleda, uz veću efikasnost i efektivnost, te rasteretiti službenike i ubrzati protok robe;
- Unaprijediti službe koje se bave naknadnom kontrolom privrednih društva, odnosno nakon završetka carinjenja. Na taj način biće omogućena šira upotreba pojednostavljenih postupaka od strane privrednih subjekata, što će znatno ubrzati protok roba;
- Unaprijediti elektronsku razmjenu informacija i dokumenata između carinskog i inspekcijskog organa, kao i sa carinskim i inspekcijским organima u regionu, te omogućiti prihvatanje papirnih i elektronskih kopija prateće dokumentacije, a sve u cilju skraćivanja vremena potrebnog za obavljanje carinskih i inspekcijških postupaka;
- Jednoobrazna primjena propisa – potrebno je uložiti dodatni napor na otklanjanju različitih i proizvoljnih tumačenja propisa od strane istog organa, odnosno njegovih službenika;
- Ukinuti ili značajno smanjiti iznos Ugovora o obavljanju djelatnosti u Slobodnoj zoni Luke Bar.

Mala i srednja preduzeća

- Obezbjedenje povoljnijeg pristupa finansiranju MSP;
- Pojednostavljenje administrativnih procedura; unapređenje poslovnog ambijenta kroz konkurentan i predvidljiv poreski sistem;
- Unapređenje nefinansijske podrške MSP, razvoj i obezbjeđivanje potrebnih savjetodavnih usluge i obuke u cilju podizanja potrebnih znanja i vještina;
- Bolje korišćenje raspoloživih sirovina, orijentacija ka razvoju proizvodnje koja će omogućiti supstituciju uvoza; snažnija promocija izvoza i uključivanje u međunarodne lance dobavljača; razvoj proizvoda sa većom dodatom vrijednošću, resursna efikasnost i kreiranje novih izvora ekonomskog rasta (pametna

specijalizacija);

- Uvođenje poreskih podsticajnih mehanizama za ulaganje u istraživanje i inovacije u preduzećima;
- Povezivanje visokog obrazovanja i privrede, uspostavljanje modela cjeloživotnog učenja i podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja.

PRIVREDNA KOMORA CRNE GORE
CHAMBER OF ECONOMY OF MONTENEGRO

 +382 20 230 545

 +382 20 230 493

 pkcg@pkcg.org

 www.privrednakomora.me

 Novaka Miloševa 29/II
81000 Podgorica, Montenegro

 www.privrednakomora.me